

Kriminološke implikacije procesa civiliziranja v postmodernem kontekstu

Zoran Kanduč*

»*Argument osamljenosti.* – Očitki vesti so tudi pri najvestnejših slabotni proti občutku: ‘To in ono je v nasprotju z dobrimi nравми tvoje družbe.’ Hladen pogled, skremžena usta tistih, med katerimi in za katere si bil vzgojen, zastraši še najmočnejšega. Česa se pri tem pravzaprav bojijo? Osamitev! Argumenta torej, ki spodbije celo najboljše argumente za posamezno osebo ali stvar! – Tako govoril iz nas čredni nagon« (Nietzsche 2005: 76).

Eliasova teorija o procesu civiliziranja ima pomembne, čeravno pogosto prezrte ali (vsaj napačno dojete) kriminološke implikacije, in sicer ne le zato, ker ponuja zgodovinski prikaz razvoja enega izmed bržkone ključnih dejavnikov (ne)konformnega vedenja, ampak tudi zato, ker pomaga bolje razumeti spremenjanje kazenskopravnih institucij ter, ne nazadnje, celo kriminologije kot vede o socialnem izključevanju in »popravljanju« ne-dovolj-civiliziranih posameznikov. Eliasov pojmovni aparat se da s pridom uporabiti tudi v postmodernem kontekstu, še posebej v zvezi s pojasnjevanjem na prvi pogled parodoksnih »kulture strahu«, predugačenih (pravzaprav razširjenih) pojmovanj nasilja (oziroma motečih pojavov) in novih prijemov za zagotavljanje varnosti »civiliziranih« skupin pred raznoterimi »vdori barbarov«.

Ključne besede: družba, proces civiliziranja, socializacija, samokontrola, kriminologija

UDK: 316.422 + 343.9

Uvodne opazke (kriminologija in samokontrola)

Začnimo s kar zagonetnim vprašanjem. Zakaj Norbert Elias doslej – če odmislimo redke izjeme oziroma večinoma sporadične navedbe ali zgolj bežne omembe – ni pritegnil ravno obilne pozornosti akademske kriminološke srenje? Odgovor je brez dvoma vse prej kot preprost, saj imamo navsezadnje opraviti z nesporno prodornim in celo zavidljivo izvirnim družboslovnim analitikom (v prvi vrsti po zaslugu zares doslednega razvojnodinamičnega raziskovalnega pristopa), čigar prikaz »procesa civiliziranja« najbolj neposredno zadeva nekatera osrednja vozlišča problemskih sklopov, ki že dolgo zaposlujejo moderno kriminologijo (pravzaprav vse od njenega – sicer skrajno izmuzljivega in potemtakem komajda opredeljivega – začetka dalje). Tu imamo v mislih predvsem njegovo večplastno razlagajo postopnega preoblikovanja družbenih prisil v kompleksen mehanizem samoprisil, tj. zgodovinsko (socio- in psihogenetsko) oblikovanje specifično novoveške (»civilizirane«) osebnostne strukture, ki jo označuje relativno stanovitna, stabilna, intenzivna, enakomerna, aktivna, vsestranska, diferencirana in s posameznikovim družbenim položajem (ter funkcijami, ki jih opravlja) pogojena samokontrola (*self-control*), ki je deloma zavestna, deloma (oziroma, še natančneje, v pretežni meri) pa je že (vsaj pri odraslih osebah) povsem avtomatična (in torej bolj ali manj nezavedna oziroma »slepok« delujoča).

No, in prav (ne)zmožnost obvladovanja (npr. s potlačitvijo, preoblikovanjem, uravnavanjem, preusmeritvijo ali sublimacijo) nagonskih in afektivnih vzgibov ter (ne)sposobnost daljnovidnega (ali, če uporabimo bolj običajno oznako, »racionalnega«) razmišljanja/odločanja/načrtovanja sta spremenljivki, ki sta v številnih kriminoloških teorijah tesno (in pogosto celo določajoče) povezani z (ne)kriminalnim vedenjem. Še več, zdi se, da je (hipo)teza o pomanjkljivem samonadzoru kot osrednjem »kriminogenem« dejavniku celo ena izmed najbolj trdoživih »sil kontinuitete« v sicer živahno razgibanem razvoju kriminoloških idej. V tej zvezi velja navreči vsaj najbolj ilustrativnih zgledov. Pomislimo najprej na slovito delo, pravzaprav pravcato uspešnico *O zločinih in kaznih*, ki je ne odlikuje le ostra – in intelektualno/argumentativno vsekakor dobro utemeljena – kritika barbarskih (ali z drugo besedo »neciviliziranih«) praks tedanjega evropskega kazenskega sodstva. Osrednji problem, s katerim se v tej drobni knjižici spopada Beccaria, je v bistvu naslednji: kako naj bo – npr. normativno, postopkovno in institucionalno – urejen (specifično moderni ali »civilizirani«) kazenskopravni sistem, da bo njegovo delovanje čim bolj učinkovito, tj. preprečevalno/odvračevalno? Odgovor »klasične kriminologije« (pravzaprav bolj penologije!) ni nikakrsna skrbno varovana skrivnost: kazni morajo biti čim bolj gotove/neizbežne in hitre (časovno čim manj odmaknjene od storjenega prestopka), njihova strogost pa naj bo pogojena z družbeno-kulturno razvitostjo določenega naroda (beri: s stopnjo njegove civiliziranosti). Katere so domnevne prednosti tovrstne kazenskopravne represije? Najvažnejša je gotovo ta, da režim kaznovanja, kot ga priporoča Beccaria, krepi samokontrolo

* Zoran Kanduč, doktor pravnih znanosti, raziskovalec na Inštitutu za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani.

potencialnih prestopnikov, in sicer na ta način, da v njihovi duševnosti sooblikuje po možnosti kar najbolj trdno povezavo med željo po zločinu in predstavo o kazni,¹ ki ukinja vse koristi, ki bi jih navrglo morebitno protipravno/protidružbeno ravnanje. Pa to sploh drži? Na prvi pogled so ideje, ki jih (vsekakor scela v duhu »razsvetljenih« časov) razvija Beccaria, morda resnično videti nekako zastarele, poenostavljene ali celo naivne (če že ne naravnost utopične²), vendar pa se je treba zavedati, da je psihični mehanizem, ki ga implicira proces civiliziranja (in

¹ »Rekel sem, da je kazen tem koristnejša, kolikor naglejša je, kajti kolikor manjša je časovna razdalja med kaznijo in hudodelstvom, toliko močnejša in trajnejša v človeškem duhu je povezava teh dveh pojmov, zločin in kazen, tako da na eno nehote gledamo kakor na vzrok, na drugo pa kot na nujno potrebno posledico. Dokazano je, da je povezanost idej vezivo, ki oblikuje vso stavbo človeškega spoznanja, brez katerega bi bili slast in bolečina osamljeni čustvi in brez slehernega učinka. Kolikor bolj se ljudje oddaljujejo od splošnih idej in vseobčih načel, se pravi, kolikor večji prostaki so, toliko bolj so v svojem delovanju pod vplivom neposrednih in najbližjih povezav, zanemarjajo pa bolj oddaljene in zapletene. /.../ Luč njihove pozornosti namreč osvetljuje en sam predmet, druge pa pušča v temi. /.../ Nadvse pomembno je torej, da zločinu čim prej sledi kazen, če hočemo, da se v rovtarski pameti ob zapeljivem slikanju donosnega zločina nemudoma zbudi z njo tesno povezana misel na kazen. Dolgo odlašanje ne rodi drugega učinka, kakor da ti dve ideji vedno bolj razdržuje« (Beccaria 2002: 88–89). Vidimo torej, da ima »klasična« vizija kazenskopravnega sistema poudarjeno vzgojno-disciplinsko (oziroma civilizacijsko) funkcijo. Kazenske sankcije so zamišljene kot »otipljivi razlogi« (ali »umetno« – namreč politično – postavljeni ovire), ki naj odvrnejo »duha slehernega človeka« (zakaj vsakdo – in ne le omejena kategorija »prestopniških ljudi« – ima v sebi motive/dispozicije za kriminalno ravnanje!) od tega, da bi postavil pod vpričaj veljavne civilizacijske standarde (oziroma pravno urejeno družbo): »Ti otipljivi razlogi so kazni, določene za kršitelje zakonov. Pravim *otipljivi razlogi*, kajti izkušnja je pokazala, da množica ne sprejema stanovitnih načel ravnanja in se tudi ne oddaljuje od vseobčega načela razkroja, razen zaradi razlogov, ki neposredno pretresejo čute in se venomer prikazujejo umu kot protiutež močnim vtisom delnih strasti, ki se upirajo splošnemu dobremu. Ne govorniški dar, ne bombastično kvasanje, pa tudi najbolj vzvišene resnice niso zadoščale za to, da bi za dlje časa obrzdale strasti, zbunjene od živih izzivov vsega tistega, kar nas obdaja« (Beccaria 2002: 62).

² Zakaj utopične? Vsekakor ni sporno, da je kaznovanje lahko učinkovito sredstvo zatiranja ali spreminjanja (oziroma »poboljševanja«) vedenja. Raziskave so pokazale, da averzivno pogojevanje deluje, če so sankcije (nevšečne/negativne posledice prepovedanega ravnanja) neizbežne, takojšnje in stroge (dodatni pogoj pa je še dosegljivost alternativnega/dopustnega vedenja za zasledovanje zaželenega cilja). Problem je v tem, da kazenskopravni sistem tovrstnih zahtev v splošnem ne more izpolniti. Znano je namreč, da je sankcioniran (zlasti z zaporno kaznijo) le presentljivo majhen delež storjenih kaznivih dejanj. Za zgled: v Veliki Britaniji zgolj pičlima dvema odstotkom vseh kazenskopravnih kršitev (če upoštevamo uradne statistične podatke in viktimoške študije) sledi pravnomočna otožba; v ZDA je na 1000 vlomov samo deset deset takšnih, ki se sklenejo s kaznijo odvzema prostosti (prim. McGuire 2004: 187–196). Poleg tega pa so kazenske sankcije časovno pogosto precej odmaknjene od strjenega prestopka. A to še ni vse: upoštevati velja tudi zmožnost storilcev (zlasti bolj izkušenih), da zagrožene sankcije »oropajo« njihovega zastraševalnega potenciala.

kajpak njegova individualna razvojna različica, namreč socializacija otroka³), dejansko sila preprost, saj temelji v glavnem na raznovrstnem sankcioniranju izražanja/povnanjanja vseh tistih nagonskih in afektivnih vzgibov (ter z njimi povezanih užitkov), ki so (vsakokratno – oziroma v danem prostoru in času – dojeti kot) družbeno nezaželeni/prepovedani: zaradi bolj ali manj nenehnega zbujanja strahu (pred zagroženimi kaznimi) in posledične navajenosti na ta ponavljajoči se ritem, se prevladujoči ton neugodja nujno (čeravno postopno) poveže z vedenjem, ki bi posameznika po vsej verjetnosti utegnilo (že kot tako) navdati z ugodjem (in bi bilo v tem pogledu torej psihološko očitno nagrajujoče).

Stopimo še korak naprej, in to naravnost do pionirjev znanstvene ali pozitivistične kriminologije. Pomislimo na (antropološki) lik, ki ga je Lombroso poimenoval *l'uomo delinquente*, Ferri pa ga je označil – nemara še bolj povedno – kot »rojenega kriminalca«. Ta že dodobra razvjeta sintagma se nanaša na divjaško osebo (nekakšen živi spomenik davne, surove, barbarske ali celo živalske preteklosti človeškega rodu), ki se znajde sredi vzpenjajoče se evropske civilizacije, a se ji ne more ustrezno prilagoditi, in sicer že zaradi inherentnih razvojnih blokad in konstitucijskih deficitov⁴ (in torej ne le zato, ker tega ne bi hotela). Prestopniški človek je potem takem tako rekoč rojen za zlo in je kot tak goden zgolj za takšno ali drugačno (v vsakem primeru pa trajno) odstranitev iz omikanega socialnega okolja (*in extremis* seveda z eliminacijo). Rojeni kriminalec je pravzaprav v oči (predvsem seveda v ekspertove) bijoča »antiteza« civiliziranega posameznika, in to ne le zaradi kopice telesnih anomalij (ki spominjajo na lastnosti človekovih evolucijskih prednikov ali pripadnikov primitivnih plemen), ampak tudi zaradi psihičnih potez, kot so nezmožnost nadzora nad izbruhi spontanih ali naravnih strasti, slabe (namreč podpovprečne) intelektualne/kognitivne sposobnosti, odsotnost značilno moralnih emocij/reakcij (npr. sočutja, kesanja, obžalovanja, peklenja ali grizenja vesti, občutja krivde in sramu), impulsivnost, močno nagnjenje do razuzdanega, nasilnega in krutega ravnanja, lenoba (oziroma preziranje produktivnega in drugega družbeno koristnega dela) ... Lombroso je – podobno kot tudi številni drugi raziskovalci problematičnega obnašanja in škodljivih posameznikov – evidentiral še dodatno nevarnost za civilizirano okolje, in sicer alkohol(izem). Opazil je namreč, da lahko pijanost potisne v zločin(stvo) celo osebe, ki imajo drugače le neznatna atavistična znamenja (močno alkoholiziranega storilca je primerjal z avtomatom oziroma mesečnikom). Jasno je tudi, zakaj je tako: alkohol inhibira inhibitorje, tj. razrahla (začasno ali trajno) ali celo scela nevtralizira zmožnost učinkovite samokontrole (ki je, ne pozabimo, *conditio sine qua non* civiliziranega vedenja);

³ »Zgodovina družbe se zrcali v zgodovini posameznika; vsak posameznik mora znova, v skrajšani obliki, prehoditi proces civiliziranja, skozi katerega je stoletja šla družba kot celota, saj nihče ne pride na svet 'civiliziran'« (Elias 2000: 369).

⁴ Prim. Gibson 2006: 139–142; Wolfgang 1960: 182–193.

alkohol, z drugimi besedami, opogumlja, podžiga strasti, zamegli duha, zožuje zavest (na dogajanje, ki poteka tukaj in zdaj), spodbuja realizacijo želja, ki bi jih posameznik v trezmem stanju brez oklevanja zavrnil kot neprimerne, nedostojne, neumne, nemoralne ... In še več, zlasti v drugi polovici devetnajstega stoletja ni manjkalo strokovnjakov,⁵ ki so bili trdo prepričani, da je alkoholizem temeljni vzrok raznovrstnih degeneracij in iz njih izviračih problemov moderne/civilizirane družbe (npr. kriminalite, prostitucije ter mnogih duševnih in telesnih bolezni); nekateri so v tej zvezi šteli alkohol celo za državnega sovražnika številka ena (v današnjem času opravljajo tovrstno vlogo – namreč funkcijo grešnih kozlov – v precejšnji meri prepovedane droge).

Ko so hegemonski položaj v kriminološkem polju prevzele sociološke (in družbenopsihološke) perspektive, se je ta preobrat nemudoma odrazil tudi v predrugačenem pojasnjevanju nezadostne samokontrole (*low self-control*), ki je bila najpogosteje dojeta kot posledica neuspešne – namreč pomanjkljive ali napačne – socializacije (zlasti v otroštvu), npr. neprimerne vzgoje, nekonsistentne discipline, odraščanja v problematičnem (disfunkcionalnem ali nepopolnem) družinskem okolju, negativnih (realnih ali imaginarnih) vedenjskih zgledov (ozioroma identitetno-identifikacijskih »opor«), druženja s prestopniškimi vrstniki, dezorganizirane soseske, škodljivih subkulturnih vplivov, pretiranega poistovetenja z vrednoto/ciljem gmotne uspešnosti (in z njim povezanega socialnega ugleda) ... No, navkljub nespornejšim prevladi socioloških teorij pa se v kriminologiji dvajsetega stoletja le ni povsem porazgubilo zanimanje za individualne – ozioroma osebnostne in torej tudi bolj ali manj biološko pogojene (ozioroma podedovane) – dejavnike deficitarne samokontrole (in »neracionalnega« razmišljanja). V tej vlogi se je doslej zvrstilo že mnogo spremenljivk (kot so, denimo, telesna zgradba, nenavadeni kromosomski vzorec, nizek inteligenčni količnik, »kriminalni gen«, specifične lastnosti »težavnega« temperamenta, visoki odmerki testosterona, impulzivnost, možganske poškodbe, anomalije in disfunkcije ...), katerih razlagalna vrednost pa ostaja vseskozi dokaj meglena, vprašljiva in predvsem hudo kontroverzna.⁶ To velja nавsezadnje tudi za empirično precej-

⁵ Prim. Gibson 2006: 143–144; Giles 2006: 471–480; Mucchielli 2006: 226–229.

⁶ Te lastnosti spremljajo, žal, malone vse kriminološke teorije. Implikacije te ocene so kajpak precej resne, saj se najbolj neposredno nanašajo na vprašanje, v kolikšni meri je nakopičeno kriminološko znanje (*knowledge*) sploh mogoče obravnavati kot samoumevno ali vsaj neproblematično podlago za nove (bodisi teoretične bodisi empirične) raziskave in potem takem tudi kot izhodišče nadaljnega razvoja kriminologije kot »normalne znanosti« (Kuhn). Bernard (2002: 6–8) v tej zvezi opozarja, da v zadnjih dvajsetih letih ni opaziti nikakrnega vsebinskega napredka v sicer prostranem kriminološkem polju, in to navlčic enormni ekspanziji kvantitativnega raziskovanja, usmerjenega v testiranje te ali one teorije. Njegova temeljna poanta je v bistvu tale: doslej ni bila prepričljivo ovržena (»falsificirana«) praktično nobena kriminološka teorija (ta sodba zadeva, podčrtajmo, tako novejše pojasmjevalne sheme – npr. tiste iz petdesetih, šestdesetih in zgodnjih sedemdesetih let

pogosto preizkušeno teorijo,⁷ ki jo je izdelal Eysenck (1977) in ki povezuje (ne)učinkovitost socializacijskega procesa z vplivom konstitucijskih faktorjev, in sicer individualnih (in po vsej verjetnosti dednih) razlik na ravnin delovanja (avtonomnega) živčnega sistema, ki so povezane s »pogojljivostjo« (*conditionability*, zmožnostjo vzpostavljati pogojnih odzivov), tj. lastnostjo, ki pogojuje razvoj posameznikove »vesti«.

Kakor koli že, očitno je vsaj to, da vprašanja, ki se logično navezujejo na (ne)učinkovitost samokontrole, še zdaleč niso zgolj akademska (namreč teoretsko ali empirično raziskovalna). V tej zvezi se namreč vsiljuje še kopica težavnih praktičnih (in konec koncev političnih) vprašanj. Naj opozorimo vsaj na nekatera najvažnejša. Prvič, katere organizacijske oblike in načini delovanja (ne)formalnih družbenih nadzornih aparatov so najbolj primerni za razvoj in krepitev posameznikove samokontrole? Drugič, kako razlikovati med tistimi posamezniki (ozioroma storilci kaznivih dejanj), ki (že iz objektivnih razlogov onkraj njihovega zavestnega nadzora) ne morejo ravnavati v skladu z veljavnimi standardi civiliziranega vedenja, in onimi, ki tovrstne norme in vrednote zavračajo ozioroma jih nočejo upoštevati (čeravno se zdi, da bi jih lahko)? Tretjič, katere izbruhe nasilja (zlasti v medosebnih sporih) velja štetiti za upravičene, namreč takšne, ki so jih »izsilili« psihični procesi, katerih imanentna silovitost presega zmožnosti samovladovanja⁸ običajnega/povprečnega

– kakor tudi starejše, pravzaprav že tradicionalne razlage). Še drugače (in ne ravno spodbudno) rečeno: priče smo zgolj dodajanje novih in modifikacijam že artikuliranih kriminoloških teorij. Bernard je v svoji oceni nadvse dosleden. Zatrjuje namreč, da celo slovita – in empirično bržkone najpogosteje preizkušena – teorija »družbenih vez« (ki jo je Hirschi priobčil leta 1969) ne more obveljati kot »verified knowledge« (zakaj teorija je potrjena, če je ne falsificira niti najbolj rigorozni test, to pa za omenjeno razlagu po njegovem mnenju ne drži, saj njena kompleksnost ne dovoljuje zares natančne specifikacije vzročnih poti).

⁷ Prim. McGuire 2004: 36–38.

⁸ Nadvse poučen opis kazenskopravne funkcije splošnega in objektivnega standarda samonadzorovanega (ozioroma »civiliziranega«) vedenja (ki označuje, pravzaprav normativno opredeljuje »razumnega človeka«, *reasonable man*) najdemo v tekstu, v katerem Wiener (2006: 45–54) obravnava »kriminologijo« viktorijsanskega sodstva. Pisec opozarja, da to implicitno merilo bržkone ni odsevalo (vsaj v devetnajstem stoletju) vsakdanje (ali povprečne) racionalnosti in samokontrole običajnih ljudi. Njegova najpomembnejša vloga je bila namreč predvsem usmerjevalna, in sicer v tem smislu, da naj kazensko pravo z autoritativnim vsiljevanjem takšnega (v bistvu – vsaj za takratne razmere – precej strogega) standarda spodbudi čim več ljudi (posebej potencialnih storilcev kaznivih dejanj) k temu, da bodo dosledneje upoštevali tudi bolj oddaljene posledice svojih dejanj in učinkovito brzali družbi nevarne čustvene ali nagoniske impulze. Tovrstna pričakovanja v zvezi z vzgojno-disciplinskim potencialom kazenskopravnega sistema so se opirala na podmeno, da ima praktično vsakdo zmožnost, da se (kajpak z neizogibnih naporom volje in uporabo naravnih kognitivnih zmožnosti) vsaj približa idealu civiliziranega obnašanja (ki opredeljuje lik in delo »dobrega državljanana«) in torej ne popusti močnim (za človeško naravo značilnim) stristem in skušnjavam, ki bi ga sicer samoniklo porinile v brezno zločina. Wiener poudarja, da je postopno zviševanje pričakovanega »praga« samoobvl-

»civiliziranega človeka? No, opozoriti pa velja, da cilj tega prispevka ni z golj razgrniti kriminološko najbolj relevantne poudarke Eliasove teorije o »procesu civiliziranja« (v tem pogledu bi pač zadoščalo napotiti bralca k ogledu avtorjevega temeljnega dela, ki je sicer že nekaj časa dostopno tudi v slovenskem prevodu). Naš namen je predvsem preučiti, v kolikšni meri (in v katerih vidikih) bi se dalo Eliasove teoretične uvide razlagalno uporabiti v postmodernem kontekstu, v katerem se sicer veliko govori in piše o »trkih civilizacij« (kot osrednjem epicentru groženj za »kulturno in tudi drugače najbolj razvite družbe«), včasih pa je v tej zvezi zaslediti celo trditev, da se je človeštvo znašlo v skrb zbujači situaciji, ki implicira postopno drsenje v »novo anarhijo« ali – če se izrazimo še bolj nazorno – nevarno širjenje (vračanje) barbarskega vedenja.

Ekonomske, politične in socialne predpostavke »procesa civiliziranja«

Elias pojmuje »civiliziranje« kot zgodovinski proces, ki je dolgoročen, urejen, usmerjen in endogen (določen s svojo lastno dinamiko), čeprav je bil sprožen pravzaprav »na slepo« (namreč v tem smislu, da ni plod nikakršnega zavestnega, ciljno usmerjenega ali načrtovanega prizadevanja kake socialne skupine ali celo posameznika). Proses civiliziranja je niz dvigajočih se in padajočih gibanj, ki implicirajo bolj ali manj postopno (čeravino ne tudi irreverzibilno!) in medsebojno povezano spreminjanje osebnostnih/psihičnih/individualnih struktur in socialnih figuracij (ki jih mnoštvo skupno oblikuje v medsebojnih povezavah, vselej zaznamovanih z med- in znotrajlojnim napetostmi, nasprotji in izločilno-konkurenčnimi spopadi). Civiliziranje je torej večrazsežnostni (mikro in makro) proces, ki mu, strogo vzeto, ne moremo določiti začetka (niti, vsaj zaenkrat, predvideti konca, zakaj opraviti imamo s še zmerom razvijajočim se pojavom, ki še zdaleč ni zaključen ali dovršen). Obsežna in podrobna analiza, ki jo je opravil Elias, se resda nanaša v prvi vrsti na raznovrstne spremembe, ki so

dovanja (kontrole nevarnih afektivnih in nagonskih vzgibov) še zlasti razvidno iz načina, kako so viktorianska sodišča obravnavala nasilna ravnanja, ki so jim botrovale zunanje provokacije. V osemnajstem stoletju se je štelo, da obstaja kategorija izzivajočih dejanj, ki so do te mere sramotna ali žaljiva (*outrage*), da se je nanje preprosto treba odzvati z nasilno reakcijo (katere namen je zavarovati čast in »obraz« žrtve oziroma protagonistu pravičniškega povračila), ki je bila v tovrstnih primerih kajpada pravno upravičena/dovoljena. Sčasoma pa se je takšno stališče spremenilo: kazenska sodišča so tolerirala čedalje manj medosebnega nasilja. Če odmislimo tipično samoobrambo, je bil nasilen odgovor na določeno provokativno socialno situacijo vse bolj interpretiran kot znamenje storilčeve značajske/osebnostne šibkosti (oziorama neciviliziranosti). V tej zvezi je postal ključno naslednje vprašanje: ali je bila provokacija tolikšna/takšna, da je (v »glavik štorilca«) pognala v tek psihične sile (oziorama strasti), ki so bile do te mere mogočne, da se jim ne bi mogel zoperstaviti (jih obrzditi) noben *reasonable man*, kar z drugimi besedami pomeni, da bi vsaka civilizirana oseba v danem primeru izgubila nadzor nad svojim ravnanjem.

se v evropskem prostoru zgodile v prehodu iz srednjega v novi vek, vendar pa so že te preobrazbe tolikšne, da je mogoče iz njih zlahka razbrati kopico nadvse pomembnih novosti, še posebej, ko gre za (samo)obvladovanje spontanih človeških strasti in nagonov, npr. napadalnosti (ki je v kriminološki optiki gotovo še posebej relevantna).

Z vidika sodobne občutljivosti se skorajda neizogibno zgromimo, ko prebiramo slikovite opise srednjeveške neobrušene in nepridušene bojevitosti (oziorama tako rekoč neukročene ali nebrzdane zagnanosti za vojskovanje ter vsakovrstna, še zlasti pa družinska in osebna maščevanja), tj. divje in omamne sile po uničevanju, ropanju, plenjenju, ubijanju, mučenju, pohabljanju in razkazovanju telesne premoči (ter seveda z ničemer skaljenega uživanja⁹ in pristnega veselja v dejanh/dejavnostih, ki bi jih dandanes brez oklevanja ovrednotili kot zločinske *par excellence* in celo kot nečloveške ali vsaj nesporno bolestne). Za ilustracijo si oglejmo z golj tale prikaz »lika in dela« nekega viteza: »Vse svoje dni ropa, uničuje cerkve, napada romarje, zatira vdove in sirote. Poseben užitek ima v pohabljanju nedolžnih. V enem samem samostanu, samostanu črnih sarlatskih menihov, je kakšnih 150 mož in žensk, ki jim je odrezal roke in iztaknil oči. Njegova žena je prav tako okrutna. Pomaga mu pri eksekucijah. Celo zabava jo, ko muči uboge ženske. Dala jim je rezati prsi in trgati nohte, tako da niso več mogle delati« (navedba v Elias 2000: 337–338). Elias v tej zvezi dokazuje, da tovrstne – namreč skrajno nasilne, napadalne, divje in okrutne – prakse (ki pa so bile, vsaj v tedanjih razmerah, vendarle pogosto nujne in smotrne!) nikakor niso bile redke ali celo izjemne. Nasprotno. In še več, pristna življenjska radost v izražanju/udejanjanju agresivnih, sovražnih ali destruktivnih nagibov ni bila značilna le za srednjeveški posvetni vrhni sloj, tj. viteške/plemiške bojevnike (za katere je bilo vojskovanje vsekakor scela normalno »stanje stvari«, v mirnih obdobjih pa so se predvsem pripravljali za nove izločilne spopade): »Tudi življenje mestnih prebivalcev so v primerjavi s poznejšimi obdobji spremljali večji in manjši spori. Tudi oni so manj kot pozneje brzali napadalnost in sovraštvo in uživali v mučenju drugih. S postopnim vzponom tretjega stanu so se v srednjeveški družbi zaostrike napetosti. Denar ni bil edino orožje, ki je meščanom pomagalo navzgor. Rop, bojni spopadi, grabež in družinski spori niso imeli v vsakdanjiku mestnega prebivalstva nič manjše vloge kot v življenju vojaške kaste« (Elias 2000: 343). Za srednjeveško psihično »ekonomijo« pa ni bilo značilno le pogosteje zatekanje k fizičnemu (bodisi instrumentalnemu bodisi ekspresivnemu ali »larpurlartističnemu«) nasilju, ampak tudi razmeroma hitre spremembe razpoloženja (ostri čustveni preskoki iz ene skrajnosti v drugo), izrazita vedenjska nihanja,

⁹ Dokaj posrečen zgled slasti, ki se navezujejo na pristno divjost občutij, ponuja tale odlomek: »Tako vam povem, bolj kot jed, pijača ali spanec so zame slastni vzkliki 'Po njih!', ki jih slišim z obeh strani, rezget konjev brez jezdecev in vpitje 'Na pomoč! Na pomoč!', pogled na padajoče ob manjših in večjih travnatih okopih, na mrtve, prebodenе s šopom sulic, okrašenih s praporji« (navedba v Elias 2000: 336).

neprestani nemir (reperkusija nenehne bližine raznoterih zunanjih groženj in nevarnosti oziroma nepredvidljivega in negotovega življenja) in bolj neposredno/odkrito (v sodobni optiki prav-zaprav »otroško«) sproščanje ali izživljvanje močnih čustev. Z gledišča človeka, čigar agresivnost¹⁰ (oziroma sla po ubijanju in uničevanju) je že dodata »civilizirana« (tj. omejena z malone nepreštevnimi socialnimi pravili in tabuji, ki so kot samoprisile s socializacijskim pogojevanjem – ki poteka najprej v krogu jedrne družine¹¹ – vcepljene globoko v strukturo nagonskega življenja) so prizori nebrzdane bojevitosti bolj ali manj odbijajoči. To gotovo velja za, recimo, veseljačenje ob opazovanju javnega trpinčenja živali, sežiganja krivovercev, mučenja hudodelcev in usmrtnitev raznih vrst. No, nauk, ki se ga da potegniti iz vsega tega, pa bi bil nemara tale: marsikaj, kar je bilo ljudem nekoč v užitek, zbuja v današnjem času nelagodje (oziroma sram, mučnost ali kako druge bojazni, povezane z delovanjem »nad-jaza«, ki v posameznikovi notranosti reprezentira veljavna družbenia pravila). Zakaj je tako? Zakaj je »civiliziranemu« človeku dovoljeno uživati v sovražni/uničujoči napadalnosti – če seveda odmislimo obdobja vojne (in z njo povezane propagande), družbenih nemirov ali prevratov in hudih stisk – zgolj (ali vsaj pretežno) v »zasebnih« (bolj ali manj prikriti), pasivni, »prefinjeni«, »delegatски« ali racionalizirani obliki, npr. v sanjah, dnevnem sanjarjenju (oziroma domišljiji), sprem-ljanju športnih prireditev, gledanju realnih ali fiktivnih prizorov nasilja (npr. na televiziji ali v kinodvorani), branju knjig ali časopisov ...? Odgovor, ki ga ponudi Elias, smo že nakazali: razlog je v stopnjevanem samonadzoru, ki je v precejšnji meri posledica vzgoje/pogojevanja. To pa nas mahoma pripelje do naslednjega vprašanja: kateri strurni dejavniki so spodbudili in celo intenzivirali spremnjanje zunanjih/socialnih prisil v notranje/ponotranjene?

¹⁰ Elias (2000: 333–334) opozarja, da temeljni nagonski vzgibi človeške narave (ki jo proces civiliziranja pušča bolj ali manj nepredrugačeno!) tvorijo celoto (katere struktura pa je kajpak zvečine nepresojna). To pomeni, da posameznih nagonskih funkcij ali usmeritev (npr. napadalnosti) ne gre obravnavati kot strogo ločene entitete, recimo tako, kot da bi imeli opraviti z raznimi kemičnimi substancami. Nagonski vzgibi se namreč medsebojno dopolnjujejo in usklajujejo, drug drugega po potrebi nadomeščajo ter se pri tem tudi deloma preoblikujejo.

¹¹ »Sociogeni vzorci nagonskih vzgibov in navade staršev ustvarijo pri otroku nagonske vzorce in navade, in ti – glede na dane razmere – lahko vodijo v enako ali popolnoma drugačno smer, kot jo starši v skladu z lastnim kondicioniranjem pričakujejo ali predvidevajo. Z drugimi besedami, preplettenost navad staršev in otrok, v okviru katere se otrokova ekonomija nagonov postopno izoblikuje in individualizira, nikakor ni ‘racionalno’ opredeljena. Vedenjske oblike in besede, ki jih starši povezujejo z občutki sramu in nelagodja, začnejo zaradi njihovega izraženega odpora in močnejšega ali milejšega pritiska na otroke kaj kmalu po svoje obremenjevati tudi te; tako se postopno reproducira družbeni standard občutka sramu in nelagodja. Prav tak standard pa postavlja hkrati temelj in okvir najbolj raznovrstnim individualnim nagonskim oblikam. Način, kako ta nenehno trajajoča družbena preplettenost afektov, navad in reakcij pri starših in otroku v posameznih podrobnostih oblikuje nagonsko življenje odražajočih, je za starše še danes dokaj nepregleden in nepredvidljiv« (Elias 2000: 331–332).

Poostrena samokontrola, ki se navezuje na proces civiliziranja, je posledica (in obenem pogoj!) raznoterih strukturnih sprememb, med katerimi sta brez dvoma najpomembnejši naraščajoča diferenciacija/specializacija (in pomnogoterjenje) socialnih funkcij (oziroma napredujoča delitev družbenega dela, *social work*) ter spremljajoča politična integracija in stabilizacija (oziroma organiziranje družbe v obliki – sprva absolutistične, iz konkurenčnih in izločilnih bojev med manjšimi fevdalnimi enotami/gospodstvi porojene – »države«), predvsem seveda s centralizacijo oblastnega monopola nad pobiranjem davkov in uporabo prisilnih sredstev (fizičnega nasilja). Oglejmo si oba (dejansko sicer tesno, celo neločljivo povezana) dejavnika še nekoliko natančneje (v naslednjem koraku pa ju velja osvetliti še v aktualnem, namreč postmodernem kontekstu). Začinimo z ekonomskimi preobrazbami (v zahodnem svetu): razvejena delitev funkcij (zlasti na prostranih, pravzaprav čedalje obsežnejših območijih), ki jo pogojuje/poganja mehanizem konkurence (katere končni »smoter« pa je – kot dokaj nazorno kažejo zgodovinske izkušnje – oblikovanje oligo- in monopolov), samoniklo poveča medsebojno odvisnost (ali – če uporabimo oznako, ki jo je skoval Durkheim – »organisko solidarnost«), povezanost in preplettenost (npr. denarno in trgovinsko). V takšnih razmerah se mora seveda tudi posameznik, potopljen v dolge in goste akcijske verige, nujno prilagoditi (in potem takem preiti tudi v konflikt s samim sabo), in sicer ravno z močnejšim samoobvladovanjem in samouravnavanjem, tj. brzdanjem afektov, nadzorovanjem nagonov, omejevanjem vedenjskih nihanj in bolj dolgoročnim/daljnovidnim razmišljanjem (npr. na rovaš »iracionalnih« vzgibov, ki obljubljajo takojšnjo ali kratkoročno potešitev). Še drugače rečeno: »civilizirani« človek je pravzaprav bitje, ki ga potrebuje (in proizvaja¹²) kapitalizem (tj. sistem, ki temelji na izkoriščanju mezdnega dela in konkurenčni akumulaciji kapitala). V tem pogledu bi lahko pridevnik »civilizirani« mirno nadomestili z oznako »disciplinirani«. Civiliziranje je namreč v pretežni meri ravno discipliniranje,¹³ tj. ustvarjanje oseb (njihovih teles in duš¹⁴), ki so – po možnosti iz lastnih vzgibov

¹² »Velika skrivnost ‘družbenega’ je seveda v oblikovanju posameznikov, katerih odnos do sveta, senzibilnost, morala (ali njeno pomanjkanje) so prilagojeni temu, kar od njih pričakuje sistem« (Laval 2005: 285).

¹³ Ne pozabimo, da je bistvo discipline ravno v tem, da je absolutno imanentna človeški »subjektivitet«, ki je pod njenim nadzorom (predvsem v raznoterih oblastno-nedržavnih institucijah »civilne družbe«): »Z drugimi besedami, disciplina ni zunanj glas, ki nam od zgoraj narekuje naše prakse (tako, da se razpenja nad nami, kot bi rekел Hobbes), ampak prej nekakšna notranja prisila, ki je nerazločljiva od naše volje (ter imanentna in neločljiva od naše subjektivitete« (Negri in Hardt 2003: 267).

¹⁴ Civilizirano/disciplinirano telo je Foucault – nemara celo bolj posrečeno kot Elias – opisal takole: »Telo pa je tudi neposredno potopljeno v politično polje; oblastna razmerja ga neposredno zajemajo, investirajo ga, zaznamujejo, urijo, mučijo, ga prisiljujejo k delu, mu vsliljujejo ceremonije, zahtevajo od njega znake. To politično investiranje telesa je – prek kompleksnih in recipročnih razmerij – zavezano z njegovo gospodarsko uporabo; v precejšnjem delu je telo investirano z

(ali po nareku najbolj intimnih teženj) – urejene, krotke, delavne, pridne, produktivne, zanesljive, točne, natančne, predvidljive, uslužne, razumne, prilagodljive, udomačene (ozioroma »socialno koristne«) ... Z eno besedo: svojevrstni živi stroji za delo in trošenje (ter za, ne pozabimo, izdelavo, vzrejo in socializacijo novih človeških »subjektov« v družinskom krogu).

Kaj bi to utegnilo pomeniti v postmoderni/globalizirani družbi, v kateri imajo ključno kontrolno funkcijo (brezimni in že z golj zato nadvse učinkoviti) tržni mehanizmi? Odgovor je pravzaprav na dlani: postmoderno družbo (ki je seveda – tako kot moderna – še vedno utemeljena na heteronomnem delu, ki pa se malone iz dneva v dan krči) označujejo stopnjevani konkurenčni boji (npr. za čim višji in čim hitrejši dobiček, rentabilne naložbe, tržne deleže, dobro – in celo slab! – plačane zaposlitve, poslovne priložnosti, socialni prestiž, nadzor nad surovinami in energetskimi viri ...), in to tako rekoč na vseh ravneh (ter med vsemi sloji in posamezniki znatnaj nih). Družbeni pritiski/prisile – ozioroma (pro)aktivna socialna kontrola (katere temeljni »diagram« je bržkone poenoteni svetovni trg) – se povečujejo, to pa ima za posledico še bolj zaostreno samokontrolo, ki je *sine qua non* za nenehno izboljševanje posameznikovih konkurenčnih prednosti (npr. storilnosti, kreativnosti, zaposljivosti, pripravljenosti za nenehno, celo »vseživljenjsko« učenje ...). Z drugimi besedami: idealno tipični postmoderni – namreč hibridni,¹⁵ fleksibilni in (totalitarni¹⁶ kapitalski logiki) »realno subsumirani« (Marx) – individuum funkcioniра čedalje bolj brezhibno kot svoj lastni kontrolor (npr. birič, promotor, animator, motivator ... – *one wo/man* ozioroma *all inclusive* kapitalistično podjetje), ki potrebuje vse manj »tradicionalne« discipline, saj je zdaj on tisti, ki neusmiljeno – čeravno, da se razumemo, scela »svobodno« (ali direktno »iz osebnostnih globin«) – priganja

oblastnimi in gospodovalnimi razmerji prav kot producijska sila; zato pa se kot delovna sila lahko vzpostavi le v sistemu podrejanja (v katerem je potreba tudi skrbno vzdrževana, preračunana in uporabljana kot politično orodje); telo postane koristno šele tedaj, ko je hkrati produktivno telo in podjavljeno telo« (1984: 30–31). K temu pa sodi kajpak še opredelitev civilizirane/disciplinirane duše: »Človek, o katerem se nam govorii in ki naj bi ga osvobodili, je že sam v sebi učinek podjavljenoosti, ki je še precej globlja od njega. V njem biva ‘duša’ in ga nese v življenje, je pa le kolesce v obvladovanju, ki ga oblast izvršuje na telesu. Duša, učinek in orodje politične anatomije, duša, ječa za telo« (Foucault 1984: 34).

¹⁵ »Prehod k družbi kontrole vključuje produkcijo subjektivite, ki ni fiksirana v identiteti, temveč je hibridna in modulacijska. Ko se zidovi, ki so določali in osamili učinke modernih institucij, čedalje bolj podirajo, pri proizvodnji subjektivitet v različnih kombinacijah in merah sočasno sodelujejo številne institucije« (Negri in Hardt 2003: 268).

¹⁶ »Totalitarna zahteva skuša celotno človeško življenje preliti v takt blagovne produkcije (‘delo’) in blagovne potrošnje (‘prosti čas’), tako da ne ostane nič prostora in niti ena sama misel za drugačna vedenja, dejavnosti in nedejavnosti. Nekatere momente življenja, kot na primer spanje in sanje, nepotrošni prosti čas, kontemplacija, erotika itd., izključuje ali potiska na rob in jih dopušča le toliko, kolikor jih lahko protidejstveno spremeni v blago (in jim s tem odvzame svojsko kvaliteto)« (Kurz 2000: 111).

samega sebe, kajpak po strogih zakonih konkurenčnih bojev (in, če je bolj zahteven, tudi v skladu s kulturnimi imperativi estetizirane samorepresije). Da, kompleksne aparate postmodernih samoprisil (ki so v bistvu psihični/individualizirani odboji družbeno-struktturnih prisil) se da zlahka interpretirati kot najvišjo stopnjo specifično moderne »prostovoljne sužnosti«, pogosto podkletene še s šopom halucinacijskih/avtosugestivnih podob (*self-images*), v katerih se posamične/abstraktne »monade« veselo in ponosno (predvsem pa onkraj slehernega občutka za samospoštovanje) prepoznavajo kot »nekaj prav posebnega«. Doslednejša samokontrola pa je po drugi strani pogojena tudi s hegemonijo storitvenih dejavnosti ozioroma »nematerialnega dela, katerega pomembna sestavina (celo »produkt«!) je tudi izražanje kontekstualno ali organizacijsko/institucionalno zahtevanih – in po možnosti čim bolj pristno, iskreno in »globinsko« zaigranih (ali hlinjenih) – čustev (ozioroma jezikovno-komunikacijskih in kooperacijskih spremnosti), kot so, recimo, prijaznost, vladost, zadržanost, rahločutnost, veselost, resnost, hladnokrvnost, empatija in tako naprej (no, jasno je, da implicira »emocionalne delo«¹⁷ tudi prepoved kazanja vseh tistih negativnih čustev, ki bi utegnila v strankah vzbuditi nezadovoljstvo, npr. dvoma, strahu, zaskrbljenosti, zmedenosti, napetosti, nemirnosti, brezbržnosti, togotnosti ...). Vsi ti, vsaj v grobem opisani razvojni trendi (predvsem seveda v sferi ekonomskih nujnosti) imajo vsekakor omejbe vredne kriminološke reperkusije. Na tem mestu velja opozoriti vsaj na njihov vpliv na stopnjevanje strahu v sodobnih razvitih družbah. Ta porajajoča se »kultura strahu« (Furedi) je na prvi pogled rahlo paradoksalna, zakaj očitno je, da izredno razprostranjени bojazni ni mogoče povezati zgolj s kriminaliteto, terorizmom ali kako podobno »zunanjem« grožnjo. Še več, širjenja in poglabljjanja strahov tudi ne gre pojasniti izključno z nevarnostmi, ki se nanašajo na brezposelnost, padec v revščino, ekonomski brodolom, znižanje gmotnega standarda ali izgubo socialnega prestiža (vrednote torej, katere pomembnost je še prav posebej izrazita v življenju srednjih in višjih slojev). Ob vsem tem je namreč treba upoštevati še strah, ki ga porajajo malone nepreštevna odrekanja, stopnjevane delovne (pretežno heteronomne!) obremenitve, pospešeni življenjski »tempo«, naporno usklajevanje poklicnih in družinskih obveznosti, visoko storilnostni potrošniški hedonizem,¹⁸ bledenje (ali celo

¹⁷ Prim. podrobnejšo analizo napredujuče komercializacije (ali poblagovljenja) čustev v Šadl 1999: 211–227. Avtorica v tej zvezi opozarja tudi na negativne posledice predpisane (in sankcionirane) emocionalne obvladnosti (zlasti na delovnem mestu): »Ostre zahteve po ustrezarem emocionalnem stilu storitve in strog institucionalni nadzor nad čustvi zaposlenih pa lahko prinašajo s seboj izgube na osebni ravni: sindrom poklicne izgorelosti ali izčrpanost (‘burnout’), krizo identitete, stresna čustva, emocionalno neavantentičnost (odtujenost) in izgubo zmožnosti občutenja (apatija)« (1999: 226).

¹⁸ »Če je v fordistični dobi ‘prosti čas’ s svojo dejansko subsumpcijo pod kapital že pridobil značaj dela, se zdaj v postmoderni ves totalizirani delovni značaj kapitalističnega življenja simulira kot prosti čas, ki tako stopnjuje pretirane storilnostne zahteve vse do fizičnih in psihičnih meja, medtem ko so individui prisiljeni v lahko prostochasno veselost. Edino abstraktni meščanski hedonizem, ki je tak zato, ker je ločen od

izginjanje) trdnih opornih (ali orientacijskih) točk in nadležni »notranji nemir« (ki ga podžiga krčenje/redčenje »ontoloških gotovosti«¹⁹), tj. pojavi, ki so najtešneje povezani s prizadelenji, da ne izpadeš iz normalnih (še zlasti pa iz uglednih) socialnih vlog, institucij in aktivnosti (oziroma da ne ostajaš predlogo na mestu ali, še huje, zaostajaš za »pomembnimi« in »referenčnimi« drugimi, katerih volja do nenehnega dirjanja naprej – oziroma »rasti«, »napredka«, »samouresničevanja« ali zmagovanja v konkurenčno-izločilnih bojih za denar in prestiž – je pač praktično neomajna: videti je celo, kot da bi šlo tu za neke vrste neozdravlivo zasvojenost z brezsramnim »vdajanjem« strurnim imperativom kapitalističnega sistema). Ta strah, ki ga, paradoksnos, ustvarja skrbno samokontrolirana (čeravno objektivno vse bolj prekarna) vključenost v *mainstream* ali *establishment*, je kajpak dokaj zmuzljiv, težko dojemljiv. Zdi se, da se ga da še najlažje zasluti v dveh fenomenih, in sicer po eni strani v obsedenosti z nakupovanjem (ki ni le najbolj razširjena eksorcistična praksa²⁰ – ritual izganjanja strašljivih demonov negotovosti –, ampak tudi ključni vzvod postmoderne »opijatizirane«²¹ socialne kontrole, ki temelji na nenehni produkciji novih – simbolno ali statusno začinjenih – izdelkov/storitev in spremljajočih želja/potreb), po drugi strani pa v kopičenju resentimenta²² oziroma sovražnih občutij do vseh tistih, ki so dojeti (ali medijsko prikazani) kot (stereotipna) antiteza »civiliziranosti«, tj. samoomejujočega, discipliniranega, delavnega, odgovornega, neodvisnega, zmerrega, racionalnega, konformno prilagojenega in resnega človeka (da, natančno takega, kakršni »smo mi«, preplašeni člani »organizirane nedolžnosti«).

Pomembna, pravzaprav nujna politična predpostavka procesa civiliziranja je bilo oblikovanje relativno stabilnih (njajprej zasebnih in šele nato javnih) monopolov nad uporabo sile in

svojih producijskih pogojev, lahko na paradoksen način sprejme vase protestantsko storilnostno ideologijo in mutira v visoko storilnostni hedonizem; storilnostna prisila se kot mrtvaški prt uleže na uživanje samo, medtem ko se, obratno, odturneno »delo« simulira kot storilnostni užitek» (Kurz 2000: 122).

¹⁹ Za postmoderno družbo je čedalje bolj značilna nestabilnost poklicnih, družbenih in družinskih položajev (ter, ne nazadnje, z njimi zlepiljenih funkcij). Kar zadeva sfero ekonomskih nujnosti, velja poudariti, da negotovost (in z njim spete bojazni in tesnobni občutki) ne zadeva le pridobitve in ohranitve službe, ampak tudi že samo vsebinsko poklica in formalne kvalifikacije, ki jih ima posameznik v vse bolj »pretočnih« delovnih organizacijah: »Oslabitev vrednosti diplom, vzpostavitev praks vrednotenja kompetentnosti /.../, večji vpliv podjetij na določanje vsebin usposabljanja – vse to prispeva k tej skoraj ontološki čedalje večji negotovosti delavcev /.../. Družbena vrednost posameznikov utegne skratka postati čedalje bolj odvisna od osebnih kompetenc, ki jih bo trg dela sankcioniral kar najmanj institucionalno, kar najmanj »formalno«. Tedaj delo čedalje bolj postaja podobno trgovskemu blagu, pri čemer pa izgublja svojo kolektivno razsežnost in svoje pravosodne oblike« (Laval 2005: 39).

²⁰ Prim. Bauman 2002: 105–115.

²¹ Prim. Scheerer in Hess 1997: 118–120.

²² Prim. Young 2003: 403–405.

pobiranjem davkov. Vzpostavitev monopolne organizacije fizične sile (ki je bila sprva utelešena v velikih knežjih ali kraljevskih dvorih) namreč implicira pacifikacijo družbe (po drugi strani pa tudi postopno preobrazbo plemstva iz sloja vitezov v sloj dvorjanov²³): nasilno vedenje na odprttem oduru družbenega vsakdanjika postaja *eo ipso* vse bolj nesprejemljivo (v bistvu kaznivo) in posledično tudi redkejše (z napredovanjem civiliziranja pride, prej ali slej, tudi do problematiziranja – oziroma nižanja kulturno-normativne tolerance do – uporabe fizične sile v zasebni, družinski sferi, poleg tega pa se pojmom »nasilje« vztrajno širi, tako da sčasoma zajame še raznovrstne oblike psihičnega trpinčenja). Odločnejše zavračanje fizičnega obračunavanja (kot načina reševanja sporov ali zasledovanja ciljev) – oziroma večja varnost, ki jo centralna oblast jamči svojim podrejenim – ima za posledico predrugačenje strukture strahov: zmanjšajo se bojazni pred neposrednimi zunanjimi silami/nevarnostmi (npr. pred napadi na življenje, telo in premoženje), povečajo pa se posredne ali ponotranjene bojazni,²⁴ ki so plod predpisane dušenja spontanih strasti, krotenja napadalnih vzgibov, brzdanja afektov (ali nenadnih navalov čustev), preprečevanja socialno nesprejemljive, nesmotrne ali nekoristne uporabe/usmeritve nagonske energije, notranjega bojevanja zoper lastno čutnost (npr. neprimerne seksualne želje) ... Življenje v (vsaj navznoter) pacificirani družbi postane bolj (dolgoročno) predvidljivo in re-

²³ Elias (2001: 322) opozarja, da se je podvorjanjenje vojščakov v zahodnem svetu zlagoma pričelo v enajstem ali dvanajstem stoletju in se počasi sklenilo v sedemnajstem in osemnajstem stoletju.

²⁴ Elias (2001: 402–407) poudarja, da so prav strahovi (kot jih določata vsakokratna ureditev medčloveških odnosov ter prisile in napetosti medsebojnega prepletanja) eden izmed ključnih vzvodov prenašanja družbenih struktur na individualne duševne funkcije: »Odraščajočemu se ne bi nikoli posrečilo urejeno se vesti, če mu drugi ljudje ne bi zbuiali strahu. /.../ Strahovi, ki jih starejši ljudje zavedno ali nezavedno zbujujo malemu otroku, se useđejo vanj in se odtež reproducirajo deloma tudi bolj ali manj samodejno. Strahovi tako pregnetejo otrokovo gnetljivo dušo, da se lahko med odraslanjem postopoma začne vesti v skladu z uveljavljenim standardom – naj mu zbuja strah neposredna fizična sila ali odpoved, omejitev hrane ali ugodja. In navsezadnje je človek, tudi ko odraste, še vedno pod vtimom zunanjih ali notranjih strahov, ki jih ustvarjajo ljudje. Občutek sramu, strah pred vojno in strah pred bogom, občutek krivde, strah pred kaznijo ali pred izgubo socialnega prestiža, človekov strah pred samim seboj, pred prevlado lastnih nagonov, vse to v človeku posredno ali neposredno zbujujo drugi ljudje. Intenzivnost, oblika in vloga, ki jo igrajo v duševni ekonomiji posameznika, so odvisne od strukture družbe in njegove usode v njej« (Elias 2001: 403–404). V pisaniem klobčiču bojazni, ki vznemirajo ljudi, je še posebej pomemben – zlasti v življenju srednjih in višjih slojev – strah pred izgubo ugleda (oziroma razločevalnega, pogosto podedovanega in dednega prestiža). Prav ta strah ima odločilno vlogo pri oblikovanju prevladajočega vedenjska standarda, po drugi strani pa se v posamezniku in večji meri ponotranji kakor, denimo, strah pred revščino ali zunanjo grožnjo (in ga potem od znotraj in neodvisno od nadzora drugih avtomatično zavezuje): »Nenehna zaskrbljenost očeta in matere, ali bo njun otrok dosegel vedenjski standard lastnega ali višjega sloja, ali bi ohranil, če že ne povečal ugled družine, ali se bo obdržal v izločilnih spopadih svojega sloja, taki strahovi obdajajo otroka od malega – v srednjih in vzpenjajočih se slojih celo veliko bolj kakor v višjih« (Elias 2001: 406–407).

gulirano, to pa omogoči (in kajpak tudi terja!) razvoj specifičnih (namreč disciplinskih) socialnih aparatov, ki posameznika že od malega privajajo na stalno samokontrolo (ki začne sčasoma delovati v precejšnji meri samodejno). Elias (2001: 293–299) poudarja, da državni (specializirani in čedalje bolj profesionalizirani) monopol organizirane in normativno urejene uporabe prisilnih sredstev, ki je v normalnih razmerah uskladiščeno na obrobju (ali za kulisami) vsakdanjih rutinskih dejavnosti, vpliva na ljudi (z nenehnim, enakomernim, posrednim in relativno predvidljivim pritiskom), in to celo v primeru, ko se posameznik tega ne zaveda (ker se je pač nanj že navadil in ga zatorej sploh ne občuti več). V tej zvezi je seveda še posebej pomembna vloga kazenskopravnega sistema, in sicer ne le zaradi groženj z bolj ali manj pestrim repertoarjem represivnih sredstev, ampak še posebej zaradi njegovih socialnopsiholoških reperkusij. Na tem mestu velja opozoriti vsaj na dve tovrstni funkciji. Prvič, kazenskopravni sistem kaže eno najpomembnejših očetovskih (oziroma roditeljskih) lastnosti, namreč (oblastno) moč zastraševanja in sankcioniranja, to pa omogoča, da se psihična naravnost iz mladih let (tj. infantilno – strahospoštljivo ali ljubeče – razmerje do očeta kot utelešenja telesne in duševne prevlade) prenaša (npr. v obliki psihične navezanosti in odvisnosti) na predstavnike vladajočega razreda v državni organizaciji: »Kakor je za otroka ena najbistvenejših očetovih kvalitet moč kaznovanja, tako si mora tudi država prisvojiti to moč kaznovanja in jo tudi kazati, kajti to je pomembno sredstvo, s katerim se vsili nezavednemu pripadniku množice kot podoba očeta. Kazensko pravosodje pa je tudi palica, ki visi na steni in ki tudi pridnega otroka opominja, da je oče oče, otrok pa otrok« (Fromm 1972: 179). Drugič, v civilizirani družbi je kaznovanje (ki seveda tudi samo postaja vse bolj »civilizirano«, namreč manj usmerjeno na zadajanje telesnih muk in bolj skrito očem javnosti) eden izmed sorazmerno redkih sprejemljivih/dopustnih »ventilov« za izražanje/zadovoljevanje agresivnih, sovražnih in sadističnih²⁵ vzgibov ljudi, ki jim proces civiliziranja (kapitalistična disciplina) nalaga mnoga odpovedovanja²⁶ in precejšnje psihične obremenitve. Tu ne gre le za to (kar sicer najpogosteje izpostavljajo marksistično navdihnjeni sociologi kazenskega prava), da se frustracije in vsakdanja sovražnost (ki se je civilizirana oseba neredko niti ne zaveda) usmerja na kriminalce – torej na osebe, ki so nevarne, škodljive in predvsem krive, zaradi česar si onstran razumnega dvoma zaslужijo kazen –, ne pa na, denimo, vladajoči razred, privilegirane sloje ali zatiralsko-izkoriščevalski

²⁵ »Gledati trpljenje prija, zadajati trpljenje še bolj – to je trda beseda, toda hkrati staro, mogočno, človeško-prečloveško načelo, ki bi ga najbrž tudi opice podpisale: kajti pravijo, da v izmišljaju bistavnih okrutnosti v veliki meri že napovedujejo človeka in so takorekoč njegova ‘predigra’. Ni slavja brez okrutnosti: tako uči najstarejša, najdaljša zgodovina človeka – in tudi na kazni je toliko slovesnega!« (Nietzsche 1988: 253).

²⁶ »Odporn proti prilaganju danemu civilizacijskemu standardu, in breme, ki ga mora posameznik prenašati zaradi tega prilaganja, zaradi globoke preobrazbe celotne duševnosti, sta zmerom precejšnja« (Elias 2001: 305).

družbeni sistem. Legalno/legitimno kaznovanje ludodelcev (katerega vloga v kompleksu državne in družbene kontrole je v normalnih razmerah sicer dokaj minorna) vzdržuje specifično logiko zasljuženega (moralno sprejemljivega in celo nujnega) izključevanja iz dobre/nedolžne/civilizirane družbe, tj. sklop idej/predstav in operativni instrumentarij, ki se ga da – če/ko vznikne tovrstna družbena potreba – sorazmerno preprosto mobilizirati in uporabiti tudi za bolj masovna (higiencična ali varnostna) »čiščenja« socialnega organizma (katerih najbolj srljiv primer je še zmerom holokavst, namreč birokratsko, industrijsko in racionalno – pravzaprav naravnost »civilizirano« – realizirani mega-genocid), tj. za takšno in drugačno »brisanje« razvrednotenih, razčlovečenih, demoniziranih sovražnikov²⁷ (ki so nevarni/podli bodisi zaradi svoje biološke narave bodisi zaradi trdoživega kulturnega izročila).

Naposled velja omeniti še tretjo važno predpostavko procesa civiliziranja, in sicer postopno dviganje gmotnega standarda (vsaj v zahodnem svetu). Ta pogoj potrebuje bržone še najmanj pojasnil. Izboljševanje splošne življenjske ravni razbremenuje ljudi najbolj elementarnih stisk in groženj, npr. strahu pred lakoto ali določenimi (s slabo ekonomsko situacijo pogojenimi) boleznimi. Po drugi strani pa učinkuje povečevanje osebnega (in socialnega!) dohodka kot neke vrste nagrada (ali vsaj tolažba) za raznotera odrekanja, ki jih terja vztrajanje v civilizirani drži²⁸

²⁷ Najbolj očiten primer dovoljenega sproščanja napadalno-sovražnih vzgibov je – vojna: »Za vsako izkušnjo, ki jo poznamo, obstaja značaj, ki nadzoruje pozunjanjenost našega celotnega bitja. Na primer, v civilnem življenju nadzorujemo smrtno sovraščvo. Čeprav se dušite od besa, tega ne smete pokazati ne kot starši, otroci, delodajalci niti kot politiki. Osebnosti, ki izraža morilsko sovraščvo, ne želimo razkazovati. Sami tega ne odobratovate in ljudje okoli vas tudi ne. Vendar pa bodo, če izbruhne vojna, verjetno vsi, ki jih občudujete, začeli čutiti, da je pobijanje in sovraščvo upravičeno. V začetku si takšna čustva še ne dajo duška, saj so v ospredje potisnjena tista sebstva, ki naslavljajo resnično ljubezen do domovine ... Stvarnost vojne še vedno preziramo in le počasi se učimo, kaj vojna dejansko pomeni, saj so spomini na prejšnje vojne samo poveličevanja. Vojni realisti imajo v tem času prav, ko trdijo, da narod še ni prebujen, in se pomirjajo z besedami: ‘Počakajte na sezname izgub.’ Postopoma postane impulz za ubijanje najpomembnejši in vsi drugi značaji, ki bi ga lahko prikrojili, se razblimijo. Impulz postane osreden, posvečen in postopoma tudi neobvladljiv. Duška si ne daje samo v ideji sovražnika, ki je dejansko vse, kar med vojno večina ljudi vidi, ampak v vseh od nekdaj osovraženih ljudeh, predmetih in idejah« (Lippmann 1999: 130).

²⁸ »Na splošno lahko rečemo, da nižji sloji bolj neposredno popuščajo afektom in nagonom, pa tudi to, da je njihovo vedenje regulirano manj natančno kakor vedenje pripadnikov višjega sloja. Prisile, ki delujejo na nižje sloje, so bile v zgodovini pretežno fizične prisile, grožnje s telesnim trpljenjem, zatiranjem, bedo in lakoto. Tako nasilje ne pelje v stabilno preoblikovanje zunanje prisile v samoprisilo. . . / Tisti, ki nima ničesar in dela za druge pod nenehno grožnjo z lakoto ali z ječo, bo nehal delati, takoj ko nad njim ne bo neposredne prisile, drugače kot premožni trgovci, ki dela zase še naprej, čeprav bi verjetno imel dovolj za življenje, tudi če ne bi delal. Pri delu ga ne drži nuja, ampak prisila konkurenca, prisila boja za moč in ugled, kajti smisel njegovega življenja upravičuje in

(ozioroma v družbeno koristnem in discipliniranem delu, predvsem seveda v poklicnem in družinskom okolju). V tej luči potemtakern vsekakor ni presenetljivo, da je kazenskopravni sistem (in seveda kriminologija kot racionalno-tehnični projekt diagnosticiranja in upravljanja – preprečevanja in »zdraljenja« – kriminalitete na območju nacionalne države) vseskozi osredotočen na protipravno/protidružbeno ravnanje pripadnikov nižjih – manj »civiliziranih« – slojev (od katerih pa ima večina – predvsem zaradi vzgoje in strahu pred raznimi ne/formalnimi sankcijami – vendarle raje revščino kakor nepoštenost). Absolutno in še posebej relativno slab ekonomski položaj namreč (ne)posredno vpliva na kriminalno vedenje po različnih (nagonskih in zavestno-racionalnih) poteh,²⁹ npr. z manjšo možnostjo sublimiranja, krepitvijo sovražnih/napadalnih vzgibov (ki se hranijo z občutki družbene zapostavljenosti in raznoterimi ponižanji, ki jih implicirajo materialna prikršjanja), narcisistično podhranjenostjo (ki jo v marsičem pogojuje otežen in omejen dostop do statusno in simbolno najbolj cenjenih – pravzaprav »sanjskih« – dobrin), prepričanjem, da se ti dogajajo hude krivice ozioroma nezasluženo trpljenje (s čimer se da najbrž najlažje »podkupiti« nadjaz, saj si je v tem primeru mogoče kaznivo dejanje predstaviti kot neke vrste »pravično povračilo«) ... In še več, za socialno in ekonomsko nepriviligiranega posameznika je uporaba telesne sile neredko edini (ali vsaj najlažji) način,³⁰ kako pritegniti pozornost (včasih celo medijsko, ki je dandanes verjetno najbolj zaželeno), zavarovati čast (ali dostenjanstvo), pridobiti (straho)spoštovanje, skrpati znosno samopodobo (*self-image*), priti do vznemirljivega (ali »rekreativnega«) ugodja v zadajanju bolečine (in poniževanju) druge (»inferorne«) osebe, vsaj za nekaj časa odgnati nadležna občutja sramu (ker si *failure* ali *loser*) in ponižanosti ali poravnati/maščevati stare zamere (v tej optiki postane scela razumljiva tudi privlačnost članstva v kateri izmed organiziranih kriminalnih združb, ki je povezano s posameznikovo preobrazbo iz stanja, v katerem je »nič«, v položaj, v katerem je končno »nekaj« ali »nekdo«). Skratka: tudi družbeno neodobravano nasilje (pogosto prav zaradi vrednotno-normativne izobčenosti!) je lahko sredstvo za ustvarjanje ugleda (vsaj v določenem subkulturnem okolju), podobno kot je dušenje fizične agresije (in kajpak še mnoge druge različice civiliziranega obnašanja) pot do socialnega prestiža (zlasti pri srednjih in višjih slojih). To pa bi z drugimi besedami pomenilo, da imajo kar prav (»desni« ozioroma neopozitivistični) kriminologi, ki poudarjajo pomembnost čim bolj doslednega disciplinsko-družinskega nadzora nad odraščajočimi osebami iz

nižjih družbenih plasti:³¹ te namreč potrebujejo najbolj izdatne odmerke »civiliziranja«, da bi se (čim bolj neškodljivo) spriznili s trpko usodo, ki jim jo je namenila razredna družba.

Sklepne opazke: trk civilizacij, »nova anarhija« ali napredovanje civiliziranosti?

Sintagma »trk civilizacij« (ki je po potrebi modifcirana s še bolj zloveščima oznakama »spopad« ali »vojn«) se je že dodobra zasidrala v diskurzivnem vsakdanjiku. Toda ta pojavitni pravzaprav nikakršna osupljiva novost. Tovrstna trenja so namreč imantanata razsežnost procesa civiliziranja. Serija konfliktov med »civiliziranimi« (in torej »moralno superiorimi«) in »neciviliziranimi« (ozioroma »nravno inferiorimi«) skupinami je v bistvu dokaj dolga (za nameček pa tudi izredno nasilna). Če odmislimo prvotne napetosti med dvornim plemstvom in vzpenjajočim se meščanstvom (v očeh katerega je bila aristokracija najprej občudovanja in posnemanja vreden zgled »dobre življenjske prakse«), potem je v tej zvezi ključna ločnica med vladajočimi elitami in navadnim ljudstvom (npr. kmečkim prebivalstvom, delavstvom in »lumpenproletariatom«), ki je bilo v začetnem obdobju kapitalistične modernizacije/industiralizacije tako rekoč *en bloc* dojeto kot skupek »nevarnih razredov« (in temu primerno obravnavano, npr. s strani policije). Šele ko se je sčasoma vzpostavila/utrnila razlika med lojalnim delavskim razredom in kriminalno (ali še kako drugače problematično) manjšino in ko so bili tudi ekonomsko podrejeni (ozioroma zatirani in eksploatirani) proletarci čedalje bolj deležni državljanških pravic (in *eo ipso* integrirani v »družbeno pogodbo«),³² se je srčika retorične meje med civiliziranimi in neciviliziranimi (barbarskimi ali divjaškimi) skupinami izkristalizirala v odnosu med Zahodom (»panevropskim svetom«) in ljudstvi, ki so jih (ekonomsko in politično-vojaško) razvite sile kolonizirale, tj.

³¹ Ta kriminoloska usmeritev pojasnjuje kriminalno vedenje kot posledico slabe kontrole impulzov in antisocialnega individualizma, tj. spremenljivk, ki sta tesno povezani s precej razprostranjeno krizo jedne družine in »skupnosti« (zlasti med pripadniki »podrazreda«, *underclass*). V tej optiki je najpomembnejši kriminogeni dejavnik neustrezna ali pomanjkljiva socializacija otroka v prvih petih letih njegovega življenja. Tovrstne razlage imajo – kot opozarja Young (1999: 52–55) – dve resni hibi: (a) ne ukvarjajo se s problemom storilčeve motivacije (zlasti ne s tistimi psihičnimi vzgibi, ki bi jih utegnile generirati osrednje socialne in kulturne strukture in torej ne sodijo v repertoar človeške »naravne dediščine«); (b) samokontrolo dojemajo kot nekakšno fizično barikado (ali posodo), ki je pri kriminalnem posamezniku luknjičava ali trhla, s tem pa pometejo pod preprogo zamotano vprašanje, ki se nanaša na subjektivno/refleksivno »držo« odraščajočih oseb do kontrolnih/socializacijskih/disciplinskih prizadevanj staršev in drugih nosilcev (ne)formalne oblasti (upoštevati namreč velja, da pojavi, kot so slabljenje socialnih vezi, zavračanje slepe poslušnosti in kriza tradicionalnih avtoritet, niso deli mehaničnega procesa, ampak so v precejšnji meri rezultat teženja po večji avtonomiji posameznika).

³² Prim. Wallerstein 2004: 157–165.

mu ga dajeta njegov poklic in visoki standard – navsezadnje je pri njem stalna samoprisila k delu že tako močna navada, da bi, če bi delo moral opustiti, to podrlo njegovo psihično ravnotežje« (Elias 2001: 311). Ta odlomek nadvse nazorno pokaže, da je »civilizirana« družba v prvi vrsti družba visoko reguliranega dela, tj. heteronomne dejavnosti, ki je bila pred razvojem kapitalizma rezervirana zgolj za (naj)nižje družbene sloje.

²⁹ Prim. Fromm 1972: 158–176.

³⁰ Prim. Carrabine *et al.* 2004: 172–183.

vsestransko podredile³³ (in jih spremenile v vir cenene delovne sile, njihova naravna bogastva pa so postala objekt volčjega plenjenja in donosnega izkoriščanja). Kulturno-rasistična ločnica med »the West« in »the Rest« – ki sovpada s hierarhično strukturo svetovnega gospodarstva/trga (ter njegovo »imperialno« pravno-politično in vojaško-policijsko »nadgradnjo«) – ostaja pri življenju kajpak še dandanes. Upoštevati pa velja, da nadležni »naravn preostanek« (*the Rest*) ne prebiva le v zunanjosti zahodnega sveta, ampak tudi – in to celo čedalje bolj – v njegovi notranjosti, npr. kot »podrazred«, katerega poglavitni greh je ravno dozdevni »civilizacijski« deficit (ne torej revščina kot taka, marveč odsotnost delovnih navad, nezainteresiranost za kopičenje izobraževalnega »kapitala«, neiniciativnost, nepodjetnost, neodgovornost, nezmerni hedonizem, zanemarjanje »družinskih vrednot«, s »kulturno odvisnosti« povezana pasivnost ...), in neasimilirane enklave priseljencev iz nekdanjih kolonij ali nerazvitih/opustošenih držav. Prav ta tesnobna bližina (nezaželenih in rizičnih »tujkov«) – ki je ne morejo nevtralizirati niti vsakovrstne barikade, s katerimi se skušajo »civilizirani« zavarovati pred takimi in drugačnimi »vdori barbarov« (in ohraniti etično/etnično snažnost svojih homogenih/uniformnih/monotonih »trdnjav« ali »ubraničnih prostorov«³⁴) – je stalno žarišče raznolikih strahov (oziora občutij ne-varnosti).

No, in ravno vsem tem – namreč zunanjim in notranjim (ločnica je pač često skrajno negotova in prožna) – nračno inferiornim (nezadostno ali narobe civiliziranim) novodobnim »sovražnikom zahodne civilizacije« (oziora »našega načina življenja«) so globalno hegemoniske sile (na čelu z ZDA, tem srhljivim, ultra-nasilnim angelom varuhom kapitalističnega sistema, in ob izdatni podpori preplašene, zmedene ter – od vsega »dobrega« in »hudega« – utrujene javnosti) napovedale vojno, pravzaprav cel klobiči vojn (npr. zoper terorizem, kriminal, droge, nezakonito priseljevanje, »antiglobalizem« ...). Ta vojna (ki je v bistvu zgolj sodobna/postmoderna verzija »staromodne« razredne vojne – tokrat na svetovni ravni – in ki bolj kot na »klasične« oborožene spopade spominja na policijsko-kazenske represivne operacije) ni le večplastna (npr. ekonomska, pravna, politična, diplomatska, medijska, akademska ...), ampak je

³³ »Kakor na Zahodu samem od določene stopnje medsebojne odvisnosti ni bilo več mogoče obvladovati ljudi le z orožjem in fizičnimi grožnjami, tako je bilo za ohranjanje imperija vsepovsod, kjer so hoteli več kot kolonialno zemljo in kolonialne hlapce, nujno obvladovati ljudi deloma po njih samih, z modeliranjem njihovega nadjaza« (Elias 2001: 384).

³⁴ »Skupnost, ki jo definirajo neprepustno zastražene meje, ne pa njena vsebina; »obramba skupnosti«, razumljena kot najemanje oboroženih vratarjev, ki preverjajo vsakogar, ki vstopa; zalezovalec in klatež, povzdignjena v status javnega sovražnika številka ena; zvajanje javnih površin na »ubranične« enklave s selektivnim dostopom; ločevanje namesto uskljevanja skupnega življenja in kriminaliziranje vsega, kar še ostaja drugačno – to so poglavitne razsežnosti evolucije urbanega življenja, ki poteka danes« (Bauman 2002: 121).

tudi izredno represivna in surovo brezobzirna (saj vključuje, denimo, nezakonite napade na vsaj *de iure* suverene države, množične poboje civilnega prebivalstva, uničevanje materialne in administrativne infrastrukture »kriminalnih držav«, humanitarne katastrofe, reke beguncev, mučenje, koncentracijska taborišča, tajne zapore, ugrabitev, zunajsdne eksekucije ...), za nameček – oziora za bolj prepričljiv ideološki vtis (predvsem na indoktrinirane zahodne intelektualce) – pa je zavita še v celofan civilizacijske večvrednosti (in celo »mesijanstva« ali vsaj nevprašljivega »moralnega vodstva«, ki ga njenim protagonistom daje/jamči prevlada v svetovnem kapitalističnem sistemu in v imenu katerega lahko, scela nekaznovano, počnejo skorajda kar koli), tj. vrednot, kot so demokracija,³⁵ vladavina prava, »svoboda« (zlasti kapitala, trga in podjetniške pobude), clovekove pravice, državljanke svoboščine ... In še več, kva-zimilitariistična teorija in praksa vsiljujeta naslednjo razlagu

³⁵ Demokracija – ki je bila v zahodnem svetu vsaj do druge polovice 19. stoletja beseda, ki so jo uporabljali zgolj nevarni (danes bi verjetno rekli »neodgovorni« ali »nedemokratični«) levičarski skrajneži – ima določeno težo predvsem v krogu najbogatejših držav, a tudi tamkaj je skrbno skrčena na mučno predvidljiv, celo farsičen ritual. Razlog je preprost: »Brez enakosti na vseh prizoriščih družbenega življenja ni mogoča enakost na nobenem izmed teh prizorišč, brez tega je mogoč le njen privid. Svobode ni, kjer ni enakosti, kajti v neegalitarnem sistemu hočejo močnejši vedno prevladati« (Wallerstein 2004: 164). Zato vsekakor ne preseneča, da na političnih odrih najbolj »civiliziranih« držav (in seveda naddržavnih oblastnih tvorb, kot so Evropska unija, Svetovna trgovinska organizacija, Svetovna banka, NATO ...) paradiroajo/uspevajo zgolj »odgovorni« in »resnični posamezniki, tj. zagovorniki/zastopniki ene same in edino zveličavne (v zadnjem času neoliberalno-konservativne) ideologije (»civilne religije«) poslovnih krogov. Z drugimi (ideološko vladajočimi) besedami: »Dopuščamo vam dozdevek demokratičnega sistema, a le pod strogim pogojem, da ga ne boste zlorabili, tj. postavili na oblast kakega neodgovornega levičarskega skrajneža!« No, to se vsaj v »zrelih demokracijah« (svetnikih za spoštljivo učence se nacije, ki so se šele nedavno izvile iz primeža »totalitarizma«) ne more pripeti (njihov propagandno-indoktrinacijski stroj za pranje možganov je namreč zavidljivo učinkovit, še posebej, ko gre za vse tiste intelektualce/izobražence, ki so pristojni prav za nadzor nad mišljenjem in za sankcioniranje vrednotno-idejni odklonov ali zabolod). Presenečenja so možna zaenkrat le v »neciviliziranih« okoljih, kjer se tu in tam zgodi, da na volitvah zmaga »napačni politik, npr. »demagog«, »populist«, »diktator« ali »antidemokrat«, ki si drže nacionalizirati naravna bogastva in druge pomembne ekonomske resurse (ali še kakša drugače zmanjšati socialne neenakosti), tj. zagrešiti skrajno necivilizirane prestopke (zoper zasebno lastnino, interes korporacij ali privilegije manjšine), morda celo teroristična dejanja *in statu nascendi*. V tej zvezi kaže opozoriti še na nedavni palestinski »paradoks demokracije«: na volitvah je prepričljivo in pošteno (za razliko od, denimo, prigoljufane zmagе zdajšnjega ameriškega predsednika, ki pa zahodne »civilizirane« kroge prav nič ne moti) zmagal »teroristični« Hamas. Neodpustljiva napaka, pravzapravhudodelstvo *par excellence*, ki ga je bilo treba nemudoma sankcionirati s kolektivno kaznijo (le takšna je namreč resnično zasluzena in pravična), npr. z ukinitvijo mednarodne pomoči, brutalno represijo in drugimi povračilnimi ukrepi, katerih namen je maksimalno zagreniti (že itak grenko) življenje ljudi v Gazi in na Zahodnem bregu (nato pa še v Libanonu).

globalnih varnostnih zapletov: problem nerazvitega sveta (večine svetovnega prebivalstva) je v njegovi nezadostni ali neprimerni (vsekakor pa manjvredni) »civiliziranosti«, ne pa v (razlojeni in celo čedalje bolj polarizirani) strukturi kapitalistične ekonomije, ki onemogoča, da bi na (pol)perifernih območjih prišlo do izdatnejših ekonomskih, političnih, kulturnih in socialnih preobrazb (tj. prav do tistih ključnih sprememb, ki jih Elias, denimo, šteje za nujne predpostavke procesa civiliziranja).

Kakšna je torej usoda procesa civiliziranja v postmodernem svetu, še posebej po imploziji Sovjetske zveze (in njenih imperialnih satelitov, ki pa so si nemudoma »našli« nove »pokrovitelje«) oziroma po koncu hladne vojne (pravzaprav po njeni prepolovitvi, zakaj politika ZDA ostaja bolj ali manj nepredrugačena), tj. v kontekstu, ki ga označujejo ekspanzija kapitalističnih trgov, vzpon globalne »mrežne« (informacijske, medijске in tehnološko naglo razvijajoče se) družbe, prevlada neoliberalne in neokonservativne ideologije, povečanje družbenoekonomskih neenakosti (med državami in znotraj njih), razraščanje vsakovrstnih negotovosti/groženj (ter z njimi pogojenih skrbi, tesnob, strahov in celo panik), vznik novih konfliktov in delitev (tudi po zaslugi aktualnih »identitetnih« in »multikulturalnih« politik), slabljenje nacionalne države, izbruh medverskih in medetničnih sovražnosti in spopadov ...? Ali je proces civiliziranja zašel v slepo ulico? Ga je morda zaustavil nov bipolarni fenomen, ki ga je Huntington poimenoval z (zdaj že malone ponarodelo) oznako »clash of civilisations«, namreč antagonizem med krščanskimi »demokracijami« (ali zahodnim ateističnim sekularizmom) ter muslimanskimi »fundamentalizmi«, in to, paradoksno, ravno v času, ki je (resda s precejšnjim zamikom glede na Nietzschejevo slovito diagnozo, da je »Bog mrtev«) slovesno razglasil »konec velikih zgodb« (Lyotard) oziroma dokončni/nepovratni razkroj vseh trdnih orientacijskih točk (za katere jamči ta ali oni »veliki Drugi«)? No, poudariti velja, da civiliziranje, kot ga pojmuje/opisuje Elias, ni v nobeni bistveni zvezi z religijo,³⁶ katere ključna funkcija je bržkone prav »osmišljjanje realnega«. Prej narobe. Elias (2000: 345–347) opozarja, da religija – npr. zavest o vsemogočnem bogu, ki kaznuje in nagrajuje – sama nikoli ne učinkuje »civilizirajoče« ali na ta način, da bi krotila afekte in dušila gonske silnice. Religija

³⁶ Freud je religijo razložil kot javno/kolektivno iluzijo oziroma univerzalno prisilno nevrozo (za razliko od, denimo, individualne prisilne nevroze kot tragikomische »zasebne religije«). Tomšič (2006: 26–31) v tej zvezi opozarja, da je utemeljitelj psihoanalize religiji pripisal trojno socialnopsihološko funkcijo, in sicer: (a) zadovoljevanje človeško vedoželjnost/radovednost; (b) pomirjati posameznikov strah pred življenjskimi nevarnostmi in nesrečami (ozioroma blažiti tesnobo, ki jo ustvarja že samo dejstvo »vrženosti v svet«); (c) nalagati nравne prepovedi in zapovedi. V tem sklopu je kajpak še posebej pomembna »produkcijska smislja«, tj. religiozna funkcija *par excellence*. In prav huda lakota po »smislu« je ena izmed v oči bijočih značilnosti turbulentnih postmodernih časov, tj. pojav, ki pojasnjuje izredno intenzivno povpraševanje po »duhovni oskrbi« (prim. Bilwet 1999: 300–304). V tej luči se potem takem ne gre pretirano čuditi Lacanovi (2006: 9–11) izjavi, ki napoveduje prihajajoči »triumf religije«.

je po njegovem mnenju vselej civilizirana le toliko, kolikor so civilizirani družba in njeni vladajoči sloji. Po drugi strani pa dramatična domneva o »trčenju civilizacij« (ki ima – četudi je morda zvečine neustrezna – vendarle že kopico realnih in celo hudo uničujočih učinkov) implicira, da je civiliziranje že bolj ali manj dokončan proces (izkristaliziran v zaokroženih »civilizacijah« in utelešen v »civiliziranih ljudeh«). Takšno pojmovanje pa je scela skregano s teorijo o procesu civiliziranja. Elias (2001: 410–411) namreč v tej zvezi dokazuje, da bo ta zgodovinski fenomen zaključen šele tedaj, ko/če bodo obvladane in premagane ključne meddržavne in znotrajdržavne napetosti. Šele tedaj bo z vedenjskih norm, ki so posamezniku vcepljene kot nadzor, lahko odpadlo več tega, kar niso osebne, ampak podredovane prednosti, iz socialnih in ponotranjenih prisil, ki določajo obnašanje ljudi, pa bo izpuheta nujnost, da se posameznik od drugih oseb ne razločuje le po osebnih zmožnostih, temveč da se tudi z instrumenti lastnine in prestiža »distancira« od nižjih (»manjvrednih«) skupin. Elias, z drugimi besedami, ocenjuje, da bo civiliziranje sklenjeno šele tedaj, ko/če bodo doseženi takšni medosebni odnosi oziroma struktura medčloveškega prepletanja in soodvisnosti, da bo sodelovanje ljudi (ki je neizogibna podlaga vsakogaršnje eksistence!) urejeno na način, ki bo slehernemu posamezniku ponudil vsaj možnost, da najde (v kompleksno razčlenjeni/diferencirani verigi skupnih nalog) trajnešo ravnovesje³⁷ med socialnimi funkcijami/obveznostmi in osebnimi nagnjenji/potrebami. Sklep? Očitno je vsaj to, da je proces civiliziranja (vsaj v optiki argumentov, ki jih je nanizal Elias) šele v negotovih (in, kot se zdi, tudi precej krhkikh) znametkih.

Dokaj skeptične, če že ne scela črnoglede sodbe o aktualnem stanju in nadaljnjem razvoju procesa civiliziranja ponujajo avtorji, ki zatrjujejo, da smo (npr. od devetdesetih let dalje) priče »novemu svetovnemu neredu« ali celo svojevrstni anarhiji. Te ocene temeljijo na statističnih podatkih³⁸ o številu mrtvih in drugače prizadetih v (zvečine medetničnih ali medverskih) konfliktih oziroma oboroženih spopadih, in sicer predvsem na območjih (»predmodernega«, »predržavnega« ali »postimperialističnega« kaosa), kjer so osrednje oblasti izgubile monopol nad sredstvi prisile ali pa ga sploh nikoli še niso zares vzpostavile. Tovrstna socialna okolja (v katerih dominirajo lokalni *warlords* s svojimi lojalnimi bojevnikimi, katerih aktivnosti nenehno prekoračujejo zamegljeno ločnico med kriminalnimi in vojaško-policijskimi aktivnostmi) označuje barbarsko nasilje, katerega žrtve je večinoma (celo v 75 odstotkih) civilno prebivalstvo, vključno z otroki in mladimi ljudmi, ki so tudi

³⁷ »Šele tedaj bo urejanje odnosov med ljudmi omejeno na tiste zapovedi, ki so nujne za ohranjanje večje diferenciranosti družbenih funkcij, visokega življenjskega standarda, delovne storilnosti, za kar vse je potrebna večja oziroma vse večja delitev funkcij, in šele potem bodo samoprisile postale omejitve, ki so nujne, da lahko ljudje kolikor mogče brez strahu in motenj živijo, delajo in uživajo skupaj« (Elias 2001: 410).

³⁸ Prim. Hogg 2002: 197–200.

sami pogosto vključeni v vojskovanje. Toda pozor! Tudi pojavi, kot so množični poboji, mučenja, pohabljanja, »izginjanje« ljudi, sistematično zastraševanje (»teror«) ali pregon/izgon (»čiščenje«) osovraženih socialnih skupin, nikakor niso neka dramatična, kvalitativna novost (ki bi zlovesče napovedovala padec ali zaton »civilizacije« v proces barbarizacije), ampak so prej nadaljevanje (ozioroma posnemanje) destruktivnih praks, ki so bile vse prej kot izjemne ali statistično nenormalne v dvajsetem stoletju (da ne bi segli dlje v preteklost). In še več, številno sodobni konflikti niso izbruhnili šele po »koncu« bladne vojne, ampak imajo za sabo že relativno dolgo zgodovino,³⁹ pogosto pa tudi trdoživo dedičino pretekle kolonialne politike panevropskih osvajalnih sil. No, in zato tudi ni presenetljivo, da zahodni svet (»cena gmotne prosperitet«) dojema spopade v »neobvladljivih« deželah predvsem skozi imperialno-rasistična očala: v kolikšni meri ti spori in njihove reperkusije, npr. v obliku migracij, transnacionalnega organiziranega kriminala ali terorizma, vplivajo na njegove (ekonomske in politične) interese, (ne)varnost⁴⁰ ali občutljivost »javnega mnenja«? V tej zvezi pa velja opozoriti še na dejstvo, da v sodbe o »novi barbarizaciji« ni všeto raznovrstno nasilje, ki ga bolj ali manj redno izvajajo (ali vsaj spodbujajo, npr. s podporo skrajno represivnih – vendar lojalnih ali vazalnih – režimov, dobavo orožja in urjenjem lokalnih eksekutorjev) najbolj »civilizirane« države,⁴¹ npr. v imenu groteskne (pravzaprav teroristične) »vojne proti terorizmu«, ki se ji je doslej že posrečilo vzpostaviti zgledno (kaotično) anarhijo v Afganistanu in Iraku.

Ob vsem tem se kajpak vsiljuje vprašanje, ali je množične morije, ki jih je navrglo dvajseto stoletje – »the century of megadeath« (Brzezinski) –, sploh mogoče »spraviti« z Eliasovo teorijo o procesu civiliziranja. Čeprav se na prvi pogled zdi, da je kaj takega bržkone nemogoče, pa odgovor le ni nujno

³⁹ V zvezi z godovinskimi ozadjem spopadov na območju nekdanje SFRJ prim. zanimivo analizo v Galtung 1993: 19–25.

⁴⁰ Stvari so prišle že tako daleč, da se, denimo, tukajšnji javnosti ne zdi nič posebej škandalznega, če se ji z oblastnih (ali z njimi zlepiljenih medijskih in akademskih) vrhov postreže s sodbo, da je treba varnost slovenske države zagotavljati že v Afganistanu ali Iraku (torej na pogoriščih ameriških nezakonitih intervencij/agresij), in to z gromzanskim zapravljanjem javnih sredstev za nakup oklepnih vozil ali s pošiljanjem profesionalnih vojakov (»plačancev«) na krizna žarišča.

⁴¹ Kar zadeva agresijo, ki so jo sile NATO izvedle na Jugoslavijo, prim. analizo v Bauman 2002: 235–245. Na tem mestu zadošča tale odломek: »Lahko bi razpravljali, ali je bil način vodenja vojne proti Jugoslaviji pravičen in etično ustrezен. Toda ta vojna je bila smiselna kot »promoviranje globalnega ekonomskega reda z nepolitičnimi sredstvi«. Strategija, ki so jo izbrali napadalci, je dobro delovala kot spektakularen prikaz nove globalne hierarhije in novih pravil igre, ki to hierarhijo podpira. Če ne bi šlo za tisoče povsem realnih »žrtev« in za državo, ki je bila porušena in za veliko let oropana možnosti za preživetje in samoobnovo, bi nas lahko mikalo to vojno opisati kot »simbolno vojno« *sui generis*; sama vojna s svojo strategijo in taktilko je bila (zavestno ali nezavedno) simbol porajajočih se razmerij moči. Sredstvo je bilo v resnici sporočilo« (Bauman 2002: 235).

nikalen. Proces civiliziranja je namreč, vsaj zaenkrat, omejen v pretežni meri na »državo-centrične« družbe (s kompleksno in diferencirano delitvijo delovnih funkcij), tj. na »zamišljene skupnosti« (Anderson) – v bistvu nadomestke za odsotno skupnost (*Gemeinschaft*) –, ki jih pacificira politično organizirani monopol prisile; to pa pomeni, da so iz njegovega dometa v precejšnji meri izvzeti meddržavni odnosi (vsaj dotlej, dokler se ne bo vzpostavil globalni – legalni in legitimni – monopol nad uporabo sile). Civiliziranje po drugi strani ni enakomeren, linearen ali irreverzibilen proces; njegova ključna ovira so ekonomske neenakosti, pojav torej, ki je ena izmed temeljnih in stalnih lastnosti svetovne kapitalistične ekonomije. Proces civiliziranja poleg tega ne implicira odprave nasilja nasprotnih (in še toliko manj družbenih prisil, ki so v moderni družbi predvsem ekonomske), ampak bolj spremištanje njegovih pojavnih oblik.⁴² Civilizirano nasilje je bolj racionalizirano, profesionalizirano (»strokovno«), birokratizirano, premišljeno, instrumentalno ozioroma »adiasorično« (tj. o/vrednoteno glede na svoj – praviloma heteronomno postavljeni – namen ali proceduralna pravila), tehnološko sofisticirano (ter v tem pogledu tudi bolj odmaknjeno – prostorsko in posledično še moralno – od aktualnih in potencialnih žrtev), organizirano (namreč vpeto v hierarhično strukturo »prostolebdeče« ozioroma nikogaršnje neposredne odgovornosti⁴³) in zatoj izredno pogubno/uničevalno. Predvsem pa se je treba zavedati, da je srž procesa civiliziranja v večji meri (čeravno nikakor ne izključno) »negativna« (ali »reaktivna«). Civiliziranje pomeni brušenje, mehčanje, dušenje, brzdanje ali zadrževanje afektnih in nagonskih vzgibov, katerih povnanjenje

⁴² No, ob tem pa vseeno ne smemo prezreti dejstva, da je v civiliziranih okoljih relativno malo medosebnega fizičnega nasilja (tovrstna kazniva dejanja – čeravno medijsko zelo odmevna, a ne le zaradi svoje redkosti, ampak tudi zaradi mučnosti/nelagodja, ki ga izzivajo v duševni strukturi civiliziranih oseb – tvorijo le manjši del obravnavane/registrirane kriminalite). In še več, opaziti je tudi upadanje navdušenja za vojskovanje (kar je vsekakor eden izmed pomembnih razlogov za oblikovanje profesionalnih/plačanskih oboroženih sil, v katere se vključujejo – zlasti ko gre za sodelovanje v najbolj neposredni »produkciji nasilja«, *dirty work of violence* – predvsem fantje iz nižjih, manj »civiliziranih« slojev, npr. iz subkulturnih okrožij, kjer je še močna/cenjena hipermaskulinistična »država«). Lipovetsky (1992: 247–257) v tej zvezi opozarja na raziskave, ki so pokazale naslednje »stanje duha«: (a) ob koncu osemdesetih let je zgolj eden od petih Francozov menil, da se je treba žrtvovati za domovino; (b) pred prvo zalinisko vojno je osem od desetih Francozov sodilo, da nobena, niti pravična stvar ni vredna vojskovanja; (c) leta 1981 je širideset odstotkov anketiranih zahodnih Evropejcev izjavilo, da se niso pripravljeni boriti za svojo očetnjavjo, in le pet odstotkov je bilo takih, da bi se zanjo žrtvovali.

⁴³ »Družbeno organizacijo bi lahko torej opisali kot stroj, ki drži moralno odgovornost v zraku; ta ne pripada nobenemu, ker je prispevek vsakega h končnemu učinku preveč majhen ali delen, da bi mu bilo mogoče razumno pripisati vročno funkcijo. Razdrobitev odgovornosti in razpršitev tistega, kar ostane, imata na strukturalni ravni za posledico to, kar Hannah Arendt ostro opisuje kot »vladavino nikogar«; na individualni ravni pušča akterja kot moralnega subjekta brez besed in brez obrambe, ko se sooča z dvojno močjo naloge in proceduralnih predpisov« (Bauman 2006: 322–323).

v ravnanju bi bilo nevarno/škodljivo ali vsaj nekoristno (že to je precej problematično!) za življenje v kapitalistični (z instrumentalnim aktivizmom in imperativom učinkovitosti obsedene) družbe. Civiliziranje – ki generira kompleksno strukturo notranjih prisil in z njimi zlepiljenih strahov ter celo (egocentrično) samoizkušnjo posameznika kot (samozadostne, neodvisne in svobodne) »notranjosti«, ki jo nevidna lupina ločuje od »zunanjega sveta« – v tem pogledu vsekakor ne spodbuja zla, a bi vendar le težko in bržkone s precejšnjo dozo hipokrizije rekli, da nagrajuje dobro/moralno ravnanje, ki je nujno/neukinljivo avtonomno⁴⁴ in že zato tudi nepredvidljivo: kot tako je v glavnem moteče za normalno/urejeno funkcioniranje družbenih aparatov in državnih organizacij, za nameček pa tudi prav nič ne prispeva k povečevanju (individualnih, institucionalnih ali skupinskih) konkurenčnih prednosti oziroma gospodarske »rastik« (te verjetno najtrše droge, ki je kdajkoli zasvojila človeštvo). Torej?

Ko steče beseda o civilizaciji, se je treba zavedati, da Elias (2000: 15–17) uporablja ta pojem striktno kot *terminus technicus* in mu v tej funkciji ne pripisuje niti pozitivnega niti negativnega pomena. Če se ozremo nazaj na večstoletno zgodovino civiliziranja (v zahodnem slogu), kajpak zlahka uvidimo, da je bilo v imenu te vrednote (da, vrednote, ne pa sociološkega pojma) povzročeno strahotno gorje (katerega najbolj neposredni protagonisti so bili večinoma nižji, ne pa višji sloji, kot npr. v srednjeveških bojevniških družbah). Vendar pa moramo v tej zvezi upoštevati, da je civiliziranje zgolj eden izmed mnogih procesov, ki spremljajo (in omogočajo) »modernizacijo«, tj. razvoj (ekstenzivno in intenzivno ekspanzijo) svetovne kapitalistične ekonomije, katere notranje gonilo je »neskončna« konkurenčna akumulacija kapitala, kar ne implicira le ekonomskih bojev za trge, marveč tudi stalno vojaško in diplomatsko rivalstvo med (»suverenimi«) državami. Z drugimi besedami: civiliziranje vseskozi poteka v svojevrstnih vojnih razmerah, namreč v kontekstu boja med razredi, kapitali, državami in ljudstvi. Ti spopadi so v zadnjem času resda pretežno ekonomski, pravno-politični in diplomatski, vendar pa v njihovem ozadju nenehno preži (»skrita«) jekla pest vojaške (in znotraj nacionalne države policijske) sile. Prav zato bi zagrešili hudo napako, če bi proces civiliziranja (in nas same kot njegove bolj ali manj posrečene »transke proizvode« – kolateralno škodo?!) poveličevali kot občudovanja vredno »zmago razuma nad primitivno človeško naravo«. Ne gre namreč prezreti, da je »racionalnost«, ki jo generira civiliziranje, dokaj specifična/relativna, in sicer strogo znotrajsistska oziroma poslovnoekonomska; njeni – potencialni in dejanski – destruktivni učinki pa so dih jemajoči (npr. ustvarjanje osupljivih globalnih in lokalnih neenakosti v dohodkih in bogastvu in raznolikih privilegijih, enormna in celo stalno povečujoča se ekološka škoda, ekstremno produkcijsko trpljenje, ponižujoči storilnostni pritiski, cinizem družbeno »shizofrenih« proizvajalcev in potrošnikov, objektivirana odtujenost, izključevanje vseh tistih, ki so – ali morajo biti/ostati – »out«,

normalizirani »kulturni« rasizem ...). Civiliziranje v smislu struktурno izsiljene krepitve samoprišil se vsekakor nadaljuje, kar pa implicira v prvi vrsti še bolj celostno (pravzaprav že celo »totalitarno«) podružbljanje posameznika, od katerega se pričakuje, da svoje zmožnosti zmodelira na tržno čim bolj(e) unovčljiv (in učinkovit) način, svoje potrebe pa ukroji tako, da jih bo lahko (v čim večji meri) zadovoljeval s potrošniškim blagom (in s tem prispeval k čim bolj nagli in robustni »gospodarski rasti«). Toda pozor! Proces civiliziranja je nemara res uspel omejiti fizično nasilje v vsakdanjem življenju, vendar pa se dandanes vsiljuje drugačno vprašanje: kako zmanjšati ali vsaj omiliti znotrajsistsko (oziora struktурno in institucionalno/organizacijsko), tj. »civilizirano« nasilje; zdi se, da so v tem pogledu potrebne dosti bolj radikalne, pravzaprav proti- ali zunajsistske aktivnosti (storitve in – nikakor jih ne prezrimo – opustitve, npr. zavračanje udeležbe v samokontroliranem »teatru postmoderne kreativnosti« oziora divji konkurenčni dirki v produkciji in potrošnji), predvsem takšne, ki se na (»civilizirano«) silo ne odzivajo s silo (niti »civilizirano« niti »necivilizirano«). Beseda »civilizacija« (ki – vsaj za »nas«, globalizirane, evropeizirane in razbalkanizirane ljudi – bržkone sploh ne potrebuje več pridevnika »zahodna«, saj se pač še predobro vše, kdo je bolj in kdo manj kultiviran/omikan) danes zbuja prej strah (in nelagodje) kakor upanje: v mnogih delih sveta je to sinonim za »inteligentne« izstrelke, humanitarno katastrofo, vsakdanje poniževanje, gmotna prikrajšanja, živinsko izkoriščanje in surovo zatiranje; v »srečnih«, zadovoljnih in nedolžnih« socialnih okoljih pa pogosto funkcioniра kot samoumevni bojni klic zoper vse, ki se nočejo, ne morejo ali preprosto ne smejo vključiti v vsakdanje krogotoke »visoko« civiliziranega divjaštva. Sklep? Pred »davnimi« leti – še pomnite, tovarišice in tovariši (pardon, gospodje in gospe)? – bi v tej zvezi morda lahko (vsaj iz retoričnih razlogov) evocirali dilemo »komunizem ali barbarstvo«. Danes pa ... Hm, le kaj neki? »Komunizem« je premagan, je torej treba poraziti le še »barbare«? Ampak, kaj nam potem še preostane? Verjetno res le še nenehno povečevanje konkurenčnosti (in *eo ipso* »gospodarskega napredka«). V redu, a le pod pogojem, da se nihče ne vpraša, komu ali čemu to sploh služi (oziora v čem je smisel te storilnostno že itak prepate – za nameček pa še osupljivo uničujoče – norije).

Literatura:

1. Bauman, Z. (2006): *Moderna in holokavst*. Ljubljana, Študentska založba.
2. Bauman, Z. (2002): *Tekoča moderna*. Ljubljana, Založba /*cf.
3. Beccaria, C. (2002): *O zločinih in kaznih*. Ljubljana, Cankarjeva založba.
4. Bernard, T. J. (2002): Twenty Years of Testing Theories: What Have We Learned and Why? V: Cote, S.: *Criminological Theories*. Thousand Oaks, Sage, s. 5–13.
5. Bilwet (1999): *Medijski arhiv*. Ljubljana, Študentska založba.

⁴⁴ Prim. Bauman 2006: 312–320.

6. Brzezinski, Z. (1993): **Out of Control**. New York, Macmillan.
7. Carrabine, E. et al. (2004): **Criminology**. London, Routledge.
8. Elias, N. (2000): **O procesu civiliziranja: sociogenetske in psihogenetske raziskave** (Prvi zvezek: Vedenjske spremembe v posvetnih višjih slojih zahodnega sveta). Ljubljana, Založba /*cf.
9. Elias, N. (2001): **O procesu civiliziranja: sociogenetske in psihogenetske spremembe** (Drugi zvezek: Spremembe v družbi; Osnutek teorije civiliziranja). Ljubljana, Založba /*cf.
10. Eysenck, H. J. (1977): **Crime and Personality**. London, Routledge and Kegan Paul.
11. Foucault, M. (1984): **Nadzorovanje in kaznovanje**. Ljubljana, Delavska enotnost.
12. Fromm, E. (1972): **Kriза psihoanalize**. Ljubljana, Cankarjeva založba.
13. Galtung, J. (1993): Reflections on the Peace Prospects for Yugoslavia. V: Kuzmanić, T.; Truger, A.: **Yugoslavia, War**. Ljubljana, Mirovni inštitut, s. 19–34.
14. Gibson, M. S. (2006): Cesare Lombroso and Italian Criminology: Theory and Politics. V: Becker, P.; Wetzell, R. F.: **Criminals and Their Scientists**. Cambridge, Cambridge University Press, s. 137–158.
15. Giles, G. J. (2006): Drinking and Crime in Modern Germany. V: Becker, P.; Wetzell, R. F.: **Criminals and Their Scientists**. Cambridge, Cambridge University Press, s. 471–486.
16. Hogg, R. (2002): Criminology beyond the nation state: global conflicts, human rights and the ‘new world disorder’. V: Carrington, K.; Hogg, R.: **Critical Criminology: Issues, debates, challenges**. Uffculme, Willan Publishing, s. 185–217.
17. Kurz, R. (2000): **Svet kot volja in dizajn**. Ljubljana, Krtina.
18. Lacan, J. (2006): Triumf religije. **Problemi**, št. 3–4, s. 5–20.
19. Laval, C. (2005): **Šola ni podjetje**. Ljubljana, Krtina. Lipovetsky, G. (1992): **Le crépuscule du devoir**. Paris, Gallimard.
20. Lipovetsky, G. (1992).
21. Lippmann, W. (1999): **Javno mnenje**. Ljubljana, Fakulteta za družbene vede.
22. McGuire, J. (2004): **Understanding psychology and crime**. Maidenhead, Open University Press.
23. Mucchielli, L. (2006): Criminology, Hygienism, and Eugenics in France, 1870–1914: The Medical Debates on the Elimination of ‘Incorrigible’ Criminals. V: Becker, P.; Wetzell, R. F.: **Criminals and Their Scientists**. Cambridge, Cambridge University Press, s. 207–310.
24. Negri, A.; Hardt, M. (2003): **Imperij**. Ljubljana, Študentska založba.
25. Nietzsche, F. (2005): **Vesela znanost**. Ljubljana, Slovenska matica.
26. Nietzsche, F. (1988): **Onstran dobrega in zlega; H genealogiji morale**. Ljubljana, Slovenska matica.
27. Scheerer, S.; Hess, H. (1997): Social Control: a Defence and Reformulation. V: Bergalli, R.; Sumner, C.: **Social Control and Political Order**. London, Sage, s. 96–130.
28. Šadl, Z. (1999): **Usoda čustev v zahodni civilizaciji**. Ljubljana, Znanstveno in publicistično središče.
29. Tomšič, S. (2006): Od triumfa znanosti k blodenju neprevaranih. **Problemi**, št. 3–4, s. 21–56.
30. Wallerstein, I. (2004): **Zaton ameriške moči**. Ljubljana, Založba /*cf.
31. Wiener, M. J. (2006): Murderers and ‘Reasonable Men’: The ‘Criminology’ of the Victorian Judiciary. V: Becker, P.; Wetzell, R. F.: **Criminals and Their Scientists**. Cambridge, Cambridge University Press, s. 43–60.
32. Wolfgang, M. E. (1960): Cesare Lombroso. V: Glover, E. et al.: **Pioneers in Criminology**. London, Stevens & Sons Limited, s 168–227.
33. Young, J. (2003): Merton with Energy, Katz with structure: The sociology of vindictiveness and the criminology of transgression. **Theoretical Criminology**, št. 3, s. 389–414.
34. Young, J. (1999): **The Exclusive Society**. London, Sage.

Criminological implications of the process of civilisation in a post-modern context

Zoran Kanduč, LL.D., Research Associate, Institute of Criminology at the Faculty of Law, Poljanski nasip 2, 1000 Ljubljana, Slovenia

Elias' theory of the process of civilisation has important, although often overlooked (or at least wrongly understood) criminological implications. It is not only because it provides a historical overview of the development of one of the presumably key factors of (non)conformist behaviour, but also because it helps better understand the transformation of criminal law institutions and, ultimately, even criminology as a science of social exclusion and the »correction« of insufficiently civilised individuals. Elias' conceptual apparatus can be also usefully applied to a post-modern context, especially for explanation of the, at first glance paradoxical, »culture of fear«, altered (in fact extended) concepts of violence and new approaches used to provide the security of »civilised« groups against the most diverse »intrusions of barbarians«.

Key words: society, process of civilisation, socialisation, self-control, criminology

UDC: 316.422 + 343.9